

Hvordan påvirker globale strømninger på abortområdet, danske kvinders selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret?

Og hvilke strukturelle praksisbetingelser er der for en pædagogisk psykologisk rådgivning i Danmark?

Psykologi projekt (K3) – Roskilde universitet – Januar 2023 – Anslag: 157.266

Vejleder
Neel Gjørtler

Projektgruppe
Amalie Hauge Præstholt – 72443
Ingrid Christesen – 74467
Sarah Due Larsen – 72424
Sofie Louise Otto Rytter – 72423

Indholdsfortegnelse

Abstract	4
1. Indledning	5
1.1 Problemformulering	7
1.2 Afgrænsning	7
1.3 Arbejdsspørgsmål	8
2. Begrebsafklaring	9
2.1 Kvinde	9
2.2 Selvførelse og selvbestemmelsesret	9
2.3 Pædagogisk psykologisk rådgivning	9
3. Baggrund	10
3.1 Legalisering af aborten i et historisk og socialpsykologisk perspektiv	10
3.2 Den social sektor i Danmark	11
3.3 Rådgivende Interesseorganisationer	12
3.3.1 Mødrehjælpen	12
3.3.2 Sex & Samfund	13
3.3.3 Retten til liv	13
3.4 RådgivningsDanmark	13
3.5 Frivilligrådet	14
4. Litteratursøgning	15
4.1 Inklusionskriterier for udvælgelse og anvendelse af litteratur	16
5. Metode	18
5.1 Tilgang	18
5.1.1 En hermeneutisk arbejdsproces	18
5.1.2 Kvalitativ udforskning af hverdagslivet	19
5.2 Fokusgruppeinterview	20
5.2.1 Deltagere	21
5.2.2 Overvejelse omkring spørgeramme for fokusgruppeinterview	23
5.2.3 Observationer	23
5.2.4 Præsentation af materiale	24
5.2.5 Udførelsen af fokusgruppeinterviewet	25
5.3 Ekspertinterview	27

5.4 Metodiske overvejelser	28
6. Teoretiske perspektiver	31
6.1 Hverdagslivets betingelser i et kritisk psykologisk perspektiv	31
6.1.1 Holzkamp	32
6.1.2 Dreier	33
6.1.3 Schraube	34
7. Analysestrategi	36
7.1 Meningskondensering	36
7.2 Teoretisk analyseramme som en del af vores analysestrategi	37
8. Tematiserende diskuterende analyse	39
8.1 Betingelser på mikroniveau	39
8.1.1 Følelsesmæssige implikationer	40
8.1.2 Sociale relationer	43
8.1.2.1 Partnerens rolle	43
8.1.2.2 Tabuer i Sociale relationer	44
8.1.3 Samfundsnormer & Tabuer	47
8.2 Betingelser på mesoniveau	49
8.2.1 Hverdagslivets handlemuligheder	49
8.2.2 Teknologiske implikationer	54
8.3 Betingelser på makroniveau	56
8.3.1 Globale strømninger	56
8.3.2 Interesseorganisationers virke	63
8.4 Opsamlende diskussion af analytiske pointer	65
9. Konklusion	67
9.1 Fund	67
10. Perspektivering	70
Litteraturliste	71
Bilagsfortegnelse	75

Abstract

This project seeks to unveil whether global tendencies regarding abortion rights have an influence on women in Denmark and their self-understanding and experience of the right of self-determination. Additionally, it will investigate the structural conditions for operating the pedagogical psychological counseling in Denmark. The starting point of this project takes place in the light of the newly passed changes to legislation, concerning induced abortion, in both the USA and Poland.

With a critical psychological approach, the main area of attention for this project revolves around the everyday conditions. Based on the conceptualizations of ‘the everyday life’ by Klaus Holzkamp (1998) and Ole Dreier (1999) this project examines which conditions are affecting women’s reasons for action and their possibilities to take a stand on whether, how and when she will become a mother.

To examine this, the project establishes its empirical data from the standpoint of the subject through a conducted qualitative focus group interview and additional qualitative expert interviews.

The major findings of this project elucidate how abortion in general is tabooed and is a topic inflicted with guilt and shame. This, the participants consider as restrictive for women. Furthermore, the technological possibilities are highlighted as primary sources to knowledge about abortion, why it becomes a condition for which global tendencies can affect women’s self-understanding and experience of the right of self-determination. Therefore, the participants emphasize the importance of sexual education and neutral pedagogical psychological counseling. In order to deliver quality in the social psychological work of interest organizations, the experts stress the importance of ensuring financial stability.

1. Indledning

I dette projekt vil vi udforske hvilken indflydelse globale anti-abort strømninger har på unge kvinder i Danmark. Med afsæt i den kritiske psykologi, forstår vi mennesket som værende i en gensidig vekselvirkning med sine omgivelser, hvorfor vi er interesserede i at undersøge om disse strømninger udgør betingelser, der har indflydelse på kvinders selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret. Endvidere vil vi undersøge om og hvordan disse strømninger har indflydelse på rådgivningspraksis i Danmark.

Lovgivningen om retten til fri abort i Danmark blev vedtaget af Folketinget i 1973, som statuering af kvinders ret til at bestemme over egen krop (Sørensen, 2017). Dette som svar på en række historiske og feministiske tiltag der adresserede ulighed i samfundet på baggrund af køn og klasse. Abortlovgivningen i Danmark, som vi kender den i dag, har ikke ændret sig siden den blev indstiftet og retten til at bestemme over egen krop har, for efterfølgende generationer, optrådt som en selvfølgelighed i Danmark, for såvel de lande som vi sammenligner os med (Ritzau, 2022). I takt med en øget globalisering hvor mennesker, penge, ideer, viden og varer bevæger sig lettere på tværs af landegrænser, ses ligeledes en større gensidig afhængighed og indflydelse. Globalisering resulterer således i en udvidelse af internationale økonomiske, politiske og kulturelle aktiviteter og interesser (Samson, 2018). Med globaliseringen følger også kulturelle og historiske perspektiver på legalisering af abort. Dette viser udviklingen i et land som USA, hvor delstaten Texas pr. d. 1. september 2021 indførte en restriktiv abortlovgivning (Jensen, 2021). I takt med en amerikanisering af europæisk politik og højreorienterede bevægelsers fremgang, er abort ligeledes blevet et værdipolitisk spørgsmål, som på ny er dukket op på den politiske agenda i Europa (Johansen, 2020). Stramninger af abortlovgivning udfolder sig således også i Europa, hvor et eksempel er Polen, der i januar 2021 indførte, et så godt som, abortforbud (Sex & Samfund, u.å.a). I Italien er aborten fri, men læger har ret til at fravælge udførelsen, hvilket ifølge European Parliamentary Forum (EPF) efterlader blot 10 % af italienske læger villige til at udføre en abort. Dette fremhæver EPF i erkendelse af, at den katolske kirke er toneangivende i det italienske samfund og at denne repræsenterer en holdningstilkendegivelse, der forholder sig som værende mod abort (Datta, 2021).

En rapport fra EPF, peger på at politiske interesseorganisationer fra højreorienterede retninger udover Europa, i USA, og Rusland, søger indflydelse på seksuel og reproduktiv sundhed i Europa. Dette ved økonomisk at investere i blandt andet græsrodsbevægelser mod abort, som kan deltage i samfundsdebatten, men også ved retspolitisk at underminere den fri abort. Dette med normen om at være ambassadør for det ufødte barn (Datta, 2021).

Med de tendenser vi ser udspille sig i eksempelvis USA, Polen og Italien argumenterer vi for, at der udspiller sig en global bølge, som potentielt kan have indflydelse på kvinders ret til, samt oplevelse af, at bestemme over egen krop og eget liv.

Selvom aborten i Danmark fortsat er 'fri', så er værdipolitiske holdninger til legaliseringen af den, både historisk og aktuelt, skarpt opdelt i modstandere og tilhængere. Spørgsmål som, hvornår liv eller potentielt liv indtræder og hvilken etisk status et menneskeliv har, er fortsat til diskussion blandt både eksperter og civilsamfund (Etisk råd, 2003). Holdninger der forholder sig som opposition til den fri abort, kan derfor fortsat argumenteres for at have deres eksistensberettigelse i en værdipolitisk debat. Dette både begrundet i en generel faldende fertilitet og det faktum, at teknologien i dag har udvidet vores grænser for hvornår et foster er levedygtigt (Johansen, 2020).

Forskellige foreninger, især med udspring i kirkelige miljøer, har agiteret for afskaffelse af den legaliserede abort i Danmark. Kristeligt Folkeparti, i dag Kristendemokraterne, blev i 1970 grundlagt, som reaktion på blandt andet liberalisering af abortlovgivningen, men er dog i dag splittet om spørgsmålet (Sørensen, 2017). På foreningsniveau er den politiske strømning 'mod abort', repræsenteret ved den højreorienterede organisation 'Retten Til Liv'.

Foreningen gik senest i januar 2022, aktivt ind i debatten med lancering af kampagnen 'Fisters fight'. Her skildres tegneseriefiguren og fosteret 'Fister' som et fuldt udviklet menneske, der er bevidst om sig selv og sin livsverden, og som kæmpende for sine etiske rettigheder (Hoffmann, 2022). Kampagnen mødte, ikke overraskende, skarp kritik af både læger og interesseorganisationen 'Sex & Samfund' (Trolle, 2022).

Dansk Selskab for Obstetrik og Gynækologi, anser kampagnen for 'farlig information', med begrundelse om at være misvisende i forhold til evidensbaseret viden om fosterudvikling. Ydermere giver 'Sex & Samfund' udtryk for at kampagnen er decideret usmagelig og uværdig. Retorikken sammenlignes med udenlandske bevægelser mod fri abort og på trods af at 'Sex & Samfund' ikke mener at retorikken vinder genklang i Danmark, ytres der bekymring herved. Dette da kampagnen synes at have til formål, at bringe skyld og skam på

kvinden. Et slutprodukt der føjer til listen over årsager til mistrivsel i samfundet (Trolle, 2022).

Set i lyset af samfundsdebattens udvikling er vi således nysgerrige på, hvilke betingelser der har indflydelse på kvindernes *handlegrunde* i forbindelse med til- eller fravalg af abort. Dette særligt med fokus på, hvorvidt de globale anti-abort strømninger udgør betingelser, der har indflydelse på deres oplevede selvforståelse og selvbestemmelsesret

Dette leder os frem til problemformuleringen for dette projekt:

1.1 Problemformulering

Hvordan påvirker globale strømninger på abortområdet, danske kvinders selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret?

1.2 Afgrænsning

I dette afsnit vil vi argumentere for projektets afgrænsning med skildring af relevante øvrige perspektiver for fokusområder.

Samfundsdebatten omkring abort er omgærdet af talrige dilemmaer og ambivalenser der i et projekt som dette, kunne være relevant at forholde sig til og gøre til genstand for hverdagslivsperspektiver (Brinkmann, 2013). Abortlovgivningen, som vi kender den i dag, kan i nogen grad tilskrives 1970'ernes kvindekamp, hvorfor et relevant fokus kunne adressere perspektiver for fortsat ulighed i køn og klasse (Sørensen, 2017). Man kunne også have betragtet en regulær genforhandling af legalisering af aborten i Danmark. Dette med argumenter der begrundes en holdningstilkendegivelse, på baggrund af nyere teknologisk viden og samfundsudvikling der adresserer, at vi er blevet et mere multikulturelt samfund samt et samfund med en stigende ældrebeholdning og regulering af hænder på arbejdsmarkedet. På baggrund af EPFs rapport kunne opmærksomheden ligeledes rettes mod omfanget af økonomisk investering og incitament i Europa, fra religiøse og højreorienterede organisationer i USA og Rusland (Datta, 2021).

Som afgrænsning ønsker vi dog, i et kritisk og socialpsykologisk perspektiv, at udforske den sociale omverdens eventuelle indflydelse på individets motivation, følelser og holdninger til abort. Dette ved at stille spørgsmål til organisationers og institutioners betydning for individuelle handlinger og livsværdier.

Så hvordan ser det ud i Danmark? Lader danske kvinder sig påvirke af den globale bølge af anti-abort strømninger? Med den globaliserede verden vi lever i, hvor overskrifter flyver gennem medierne på tværs af landegrænser, opstår tanken om hvorvidt samme tendens med restriktiv abortlovgivning kan ramme Danmark og få mere råderum? Opleves retten til fri abort fortsat som en selvfølgelighed? Opleves den globaliserede samfundsdebat som en trussel på kvindens rettigheder eller giver det anledning til en ændret selvforståelse med en øget følelse af skyld og skam?

Projektets interessefokus har undervejs i processen udviklet sig i lyset af løbende nye perspektiver, i relation til hvilke muligheder og begrænsninger der, for unge kvinder, er for at få den nødvendige hjælp og rådgivning om hvorvidt, hvordan og hvornår hun vil være mor. Gennem den kritisk psykologiske praksisforskning, opstår der således, for os, et ønske om også at skærpe opmærksomheden på de strukturelle betingelser for psykologisk pædagogiske rådgivning (Jensen, 2014).

Som tilføjelse til problemformuleringen inddrages derfor arbejdsspørgsmålet:

1.3 Arbejdsspørgsmål

Hvilke strukturelle praksisbetingelser er der for den psykologiske pædagogiske rådgivning i Danmark?

2. Begrebsafklaring

2.1 Kvinde

Defineres i dette projekt, som et hunkønnet menneske med typisk genetisk udvikling, som oftest er stand til at føde børn, fra puberteten til menopausen og er dermed uden hensyntagen til øvrige definitioner af kønsidentitet.

2.2 Selvføståelse og selvbestemmelsesret

Vores anvendelse af begrebet Selvføståelse omhandler fordybelse i sig selv, sin egen mentalitet og særlige karaktertræk, i forhold til hvad og hvem man befinder sig overfor. Selvføståelse er således subjektets erkendelse af hvad man er, som det levende menneske man er (socialstyrelsen.dk, 2021).

Selvbestemmelse omhandler retten til at træffe egne beslutninger der resulterer i oplevelsen af kontrol over eget liv (Jensen, 2012). Kontrol over eget liv tager udgangspunkt i en forståelse af, at tilværelsen skal være begribelig, håndterbar og meningsfuld (From, 2013). For subjektet eller kvinderne (i nærværende projekt), defineres selvbestemmelsesret dermed som mulighed for frit valg af egen handlen uden indblanding udefra.

Når vi i nærværende projekt vælger ikke at forholde os adskilt til begreberne, er det fordi vi anser dem som interagerende med hinanden. For at kunne forholde sig til sin selvbestemmelsesret må man nødvendigvis have en vis afgrænsning af selvføståelse.

Omvendt opnås der for subjektet en øget selvføståelse i opretholdelse af selvbestemmelsesret. Sagt på en anden måde forholder subjektet sig til sin egen selvføståelse og selvbestemmelsesret ud fra løbende holdningstilkendegivelser og *standpunkter* i et dialektisk forhold til sin omverden.

2.3 Pædagogisk psykologisk rådgivning

Dette projekts definitionsanvendelse læner sig op ad henholdsvis 'Mødrehjælpen's og 'Sex & Samfund's erfaring og anvendelse af hvad de kalder 'uvildig rådgivning' i deres respektive rådgivningstilbud. Begrebet 'uvildighed' anser vi som værende relativt, hvorfor nærværende projekt anvender *pædagogisk psykologiske rådgivning*. Dette ved at rådgiver forholder sig så neutral eller 'uvildig' som mulig, til det valg som den rådeøgende befinder sig overfor. Med 'hjælp til selvhjælp' bliver formålet således at spørge ind til bekymringer, overvejelser og refleksioner, der leder i retning af afklaring for den rådeøgende i at forbedre sin egen

situation. Rådgivning kan dog også byde på ny viden som kan sætte den rådssøgendes situation og muligheder i et nyt perspektiv (Mødrehjælpen.dk, u.å.a.; Sex & Samfund, u.å.b.)

3. Baggrund

Som baggrund for dette projekts interesseområde følger først en historisk værdipolitisk gennemgang om legalisering af aborten i Danmark og dernæst en beskrivelse af den sociale sektor i Danmark. Dette for, i et historisk og socialpolitisk perspektiv, at forstå den ret til selvbestemmelse, som vi antager at kvinder i dagens Danmark opfatter som en selvfølgelighed. Herved fremføres et bud, på et givent handlerum hvori kvinder kan træffe deres egne beslutninger vedrørende abortspørgsmål, sådan som det udlægges i den kritiske psykologi.

Dernæst sættes fokus på relevante interesseorganisationer og deres vilkår for bidrag med socialt arbejde i den danske velfærdsstat. Dette dels ved beskrivelse af 'Sex & Samfund', 'Mødrehjælpen' og 'Retten Til Liv', da disse interesseorganisationer vægter og varetager rådgivning til unge kvinder. Ydermere ved beskrivelse af brancheorganisationen 'RådgivningsDanmark' i deres mål om at kvalitetsvalidere medlemsorganisationernes arbejde. Slutteligt beskriver vi den statslige institution 'Frivilligrådet' som rådgiver regering og Folketing med fokus på civilsamfundets engagement i mål om at løse socialpolitiske udfordringer i velfærdsstaten Danmark.

3.1 Legalisering af aborten i et historisk og socialpsykologisk perspektiv

Kvindens selvbestemmelsesret i forhold til udførelse af abort, har historisk set altid været omgærdet af værdipolitiske og modsatrettede perspektiver. Graviditet og fødsel uden for ægteskab, medførte i datidens samfund skam og stigmatisering for både moderen, barnet og slægten. Derfor tyede mange ugifte kvinder til svangerskabsafbrydelse (Sørensen, 2017)

Ældre dansk lovgivning dikterede dødsstraf både af de "vordende mødre" og af dem som foretog svangerskabsafbrydelse på kvinderne. Med tiden er der dog kontinuerligt vedtaget formildende ændringer i lovgivningen. Kvinder blev benådet, dødsstraf blev erstattet af strafarbejde som senere, i 1930'erne, blev erstattet med fængselsstraf på op til 2 år. Desuden indførtes 'Nødretsreglen', der gjorde det muligt for kvinden at ansøge om svangerskabsafbrydelse, hvis hendes liv eller helbred var i overhængende fare på grund af graviditeten (Sørensen, 2017). De værdipolitiske argumenter i samfundsdebatten har traditionelt været fordelt skarpt i henholdsvis *modstandere* og *tilhængere* af en legalisering af

aborten. Modstandere af abort, sætter fokus på det ufødte barns rettigheder ud fra religiøse og/eller juridiske argumenter. Eksempelvis med bekymring for øget promiskuitet (Sørensen, 2017; Danmarkshistorien.dk, 2011). Tilhængere af seksualreformbevægelsen vægter derimod emner som frivilligt moderskab, seksualoplysning og fri seksualmoral. 1930'ernes tilhængere initierede ønske om en mere liberalistisk lovgivning, der kunne tilgodese perspektiver i forhold til social indikation (Sørensen, 2017). Andre tilhængende røster tog inspiration i lande som Polen, hvor aborten på daværende tidspunkt var fri og Polen var mere kommunistisk i sine politiske tilgang. Dette med forslag om indførelse af fri adgang til abort i Danmark inden for den første del af svangerskabet (Sørensen, 2017).

Præget af velfærdspolitik blev svangerskabslovgivningens 'defektindikation' indført i 1956, der godkendte legal abort hvis kvinden led af 'fysiske eller psykiske defekter' eller som en hensyntagen til livsvilkår (Sørensen, 2017). I løbet af 1960'erne kom der en øget adgang til prævention og seksualoplysning blev obligatorisk i folkeskolen (Danmarkshistorien.dk, 2012). Med 1970'ernes kvindebevægelse omhandlede samfundsdebatten kvindernes rolle i familien og samfundet. Kvinder gjorde indtog på arbejdsmarkedet, som fik indflydelse på andre idealer om familieliv og levestandard, herunder kvindens ret til selv at bestemme hvorvidt, hvornår og hvordan hun ville være mor (Sørensen, 2017). Den legaliserede abort, som vi kender den i dag, trådte i kraft d. 1. oktober 1973 (Retsinformation.dk, u.å.).

3.2 Den social sektor i Danmark

Det socialpolitiske område i velfærdsstaten Danmark beskæftiger sig, som ordet angiver, med sociale udfordringer i samfundet. Et område der ikke er tydeligt afgrænset, men som forholder sig til udviklingen af menneskers samfundsmæssige liv (Andersen, 2022; Fridberg, 2002). Socialpolitikken forholder sig således til borgernes adfærd og andre initiativer i relation til løsning af sociale problemer, med de virkemidler der er til rådighed gennem tilgængelige institutionelle strukturer og administrativ praksis (Fridberg, 2002).

Under forståelsen af, at sociale problemer er komplekse og ofte kræver en koordineret indsats på mange områder, er det, ifølge en rapport fra socialforskningsinstituttet, vigtigt at vægte samspillet mellem forskellige sociale foranstaltninger og forskellige aktører. Et område der varetages af såvel statslige som civilsamfundsmæssige aktører, i overensstemmelse med det danske samfunds normer om ligebehandlingsprincippet. Udfordringer der gennem de sidste 10-15 år indgår i en overordnet målsætning om social integration i det danske samfund.

En samfundsmæssig solidaritet, der bygger på et kollektivt organiseret sammenhold, med mål om hvad der opfattes som legitime interesser (Fridberg, 2002). Civilsamfundets interesseorganisationer kan ses som en afspejling heraf og varetagelsen af eksempelvis rådgivning til unge kvinder, der søger råd i relation til deres samfundsmæssige liv, synes både historisk og aktuelt set, fortsat at være af betydning. Dette med fokus på at bistå kvinden i beslutningsprocessen om hvorvidt, hvornår og hvordan hun vil være mor (Fridberg, 2002; Sørensen, 2017).

Med beskrivelse af socialpolitikens kerneområder i Danmark, vil vi i det følgende beskrive de, for nærværende projekts, relevante interesseorganisationernes bidrag til den sociale sektor i Danmark.

3.3 Rådgivende Interesseorganisationer

Af ikke statslige organisationer, der arbejder med rådgivning af kvinder, der står i en erkendelses- og/eller overvejselsfase relateret til hvorvidt, hvordan og hvornår hun vil være mor, har vi valgt at beskrive 'Mødrehjælpen', 'Sex & Samfund' og 'Retten til liv'.

'Mødrehjælpen' og 'Sex & Samfund' er begge akkrediteret af RådgivningsDanmark (jf. afsnit 3.4) og repræsenterer denne opgaves ekspertviden med perspektiver på hvilken forskel uvildig rådgivning gør, for gravide kvinder der søger vejledning relateret til abort.

'Retten til liv' beskrives da den i sin kontroversielle tilgang til rådgivning, forholder sig som værende mod abort. Ydermere udgør denne organisations tilgang et debateme i nærværende projekts fokusgruppeinterview samt for nogle af ekspertinterviewene.

3.3.1 Mødrehjælpen

'Mødrehjælpen' er en 49 år gammel social humanitær organisation, som eksempelvis Sundhedsstyrelsen og 'Sex & Samfund', refererer til som primær leverandør af uvildig rådgivning og støtte til gravide og børnefamilier i Danmark. 'Mødrehjælpen' har til formål at yde social, sundhedsmæssig, økonomisk og uddannelsesmæssig støtte til sårbare og udsatte gravide og børnefamilier samt at arbejde for øget offentlig og politisk forståelse for gravide og børnefamiliers levevilkår. De har årligt omkring 15.000 besøgende på deres hjemmeside, der relaterer sig til spørgsmål vedrørende graviditet og abort. Heraf var der i 2021 405 kvinder der søgte direkte kontakt med rådgivningen omkring abort (Bilag 5, s.3; Mødrehjælpen, u.å.b.).

3.3.2 Sex & Samfund

‘Sex & Samfund’ startede som en gruppe kvindelige læger der i 1956, kæmpede for at forhindre uønskede graviditeter for kvinder i Danmark.

Organisationen kæmper, fortsat for retten til at bestemme over egen krop og organisationens vision omhandler at skabe en verden, hvor seksuel og reproduktiv sundhed og rettigheder anskues som en ufravigelig del af al menneskelig trivsel og bæredygtig udvikling. Deres vision er endvidere, at alle frit, uden diskrimination, kan træffe informerede valg om seksualitet og reproduktion (Sex & Samfund, u.å.c.).

3.3.3 Retten til liv

‘Retten til Liv’ er en græsrodsbevægelse der blev stiftet i 1993 og er en del af et stort uformelt ‘Pro Life’-netværk af organisationer verden over mod abort. Organisationens værdigrundlag hviler på, at livet indstiftes ved undfangelsen og de har derfor til hensigt at kæmpe for lige ret for fødte og ufødte. *Retten til liv* ønsker gennem symbolhandlinger, information og debat at sætte fokus på og påvirke holdninger med det formål om at få skabt en dansk lovgivning der beskytter ethvert menneske fra undfangelsen til naturlig død og dermed afskaffelse af loven om fri abort, i overbevisning om at den nuværende danske lovgivning svigter både mor og barn.

Den 13. juni 1995 åbnede organisationen ‘Abortlinien’ som er en anonym telefon- og internetrådgivning i tilbud om rådgivning og praktisk hjælp til mennesker tæt på abort. ‘Abortlinien’ har tilknyttet 23 frivillige rådgivere og modtager mellem 15-30 opkald eller chathenvendelser om måneden, mens brevkassen får mellem 20-40 henvendelser om måneden (Rettentilliv.dk, u.å.). ‘Retten til liv’ er ikke akkrediteret af ‘RådgivningsDanmark’ og indgår ikke som ekspertrepræsentant for nærværende opgave.

3.4 RådgivningsDanmark

Rådgivningsorganisationer i det danske civilsamfund, er optaget af en værdipolitik om, at mennesker i svære livssituationer skal have adgang til gratis hjælp. Civilsamfundets tilbud om rådgivning spænder dog vidt og ifølge Formand for ‘RådgivningsDanmark’ Anna Bjerre, er udbuddet af rådgivning i Danmark ikke reguleret (bilag 4; Rådgivningsdanmark.dk, u.å.)

‘RådgivningsDanmark’ er en brancheorganisation, der deler førnævnte værdipolitik, men ser sig ligeledes optaget af, at selve rådgivningen skal være af høj kvalitet. Derfor ser

'RådgivningsDanmark' sin eksistensberettigelse i at kvalitetsstemple medlemsorganisationers arbejde, gennem et akkrediteringsforløb der på én og samme tid, adresserer og er udviklet i samarbejde med, den sociale rådgivningsbranche. Akkrediteringsordningen er udformet således at rådgivningsorganisationen "skal følge eller forklare de faglige metoder der ligger til grund for den rådgivning man yder" (jf. bilag 4, s.3). En kvalitetsstempling af en interesseorganisation viser således både brugere og politikere, at rådgivningen lever op til en række fælles branchestandarder, samtidig med at akkrediteringsforløbet understøtter kvalitetsudviklingen i rådgivningstilbuddet.

3.5 Frivilligrådet

I forlængelse af vores beskrivelse af interesseorganisationernes bidrag til den sociale sektor i Danmark, fatter vi interesse for hvilke vilkår disse organisationer arbejder under, hvorfor vi i det følgende vil beskrive 'Frivilligrådet', i kraft af dets funktion som bindeled mellem civilsamfund og stat.

'Frivilligrådet' er en statslig institution og et råd under socialministeriet, som blev nedsat i 2008 (Frivilligrådet.dk, u.å.). Med mål om at løse samfundets socialpolitiske udfordringer, fungerer 'Frivilligrådet' som rådgiver for, blandt andre, Socialministeren og Folketinget.

Dette eksempelvis i spørgsmål om den frivillige sociale sektors finansielle og bureaukratiske processer, således at politikere gøres opmærksomme på barrierer og muligheder for civilsamfundets engagement. Med 'Frivilligrådet' i spidsen er et af de seneste tiltag et forslag til ny civilsamfundsstrategi om en mere 'Bæredygtig finansieringsmodel for fremtidens civilsamfund' der har til hensigt at gøre støtten mere bæredygtig, gennemskelig og langsigtet - inden for den nuværende økonomiske ramme (Bilag 7).

'Frivilligrådet' repræsenterer således danske interesseorganisationer med formålet at adressere ulighed i velfærdsstatens civilsamfund (Frivilligrådet.dk, u.å.).

4. Litteratursøgning

Som en væsentlig del af nærværende projekt, foretog vi indledningsvist en litteratursøgning, for at undersøge hvilken, allerede eksisterende, litteratur, som kunne være med til at belyse vores problemformulering. I det følgende afsnit vil vi beskrive vores litteratursøgningsstrategi og gøre rede for hvilke udvælgelses- og afgrænsningskriterier, vi har anvendt i litteratursøgningen.

litteratursøgningen startede med en bred generel søgning på Google og Google Scholar. Denne søgning tog udgangspunkt i vores umiddelbare nysgerrighed om at udforske hvordan og i hvilket omfang globale, særligt Amerikanske, værdipolitiske strømninger omhandlende abort, var belyst i de danske medier. Derfor anvendte vi i vores indledende søgning på Google og Google Scholar søgeord som; *Abortlovgivning i USA, Anti abort lovgivning, ændringer i abortlovgivning og abort modstandsbevægelser*. Derigennem fandt vi blandt andet en artikel fra 'Inspiration' (Gøttske, 2021), hvori EPF-rapporten, som vi har præsenteres i projektets indledning, blev nævnt og linket til.

Derudover fandt vi forskellige avisartikler som dannede baggrundsviden for projektet. Den brede viden brugte vi til at indsnævre vores søgetermer til brug i den videre systematiske litteratursøgning. Da et fokus for projektet er at udforske hvilken betydning globale antiabortstrømninger har for kvinder, havde det ligeledes betydning for hvilke søgetermer vi valgte. Den videre systematiske litteratursøgning foregik via DetKgl.Bibliotek.dk, Tidsskrift.dk, infomedia.dk og databasen PsycINFO. På disse søgedatabaser søgte vi henholdsvis på engelsk og dansk.

På DetKgl.bibliotek.dk samt PsychInfo søgte vi på engelsk. Ved søgning anvendte vi forskellige søgetermer kombineret ved hjælp af boolske operatører. Herunder er et eksempel på vores søgestrategi:

- Induced abortion AND female attitudes.
- Abortion (attitudes towards).
- Induced abortion AND social media.
- "Attitude change" AND theories.
- Discourse AND abortion.
- "Reproductive rights" influence*.
- "Reproductive rights" (position* OR attitude*).

- Abortion (us OR America OR usa) “Social media”.
- (“Reproductive rights” OR abortion) attitudes.
- Anti-abortion AND Psychological effects
- Anti-abortion laws AND Psychological effects
- Abortion rights OR reproductive rights AND women’s health

På Tidsskrift.dk, infomedia.dk og DetKgl.bibliotek.dk søgte vi ved hjælp af danske søgeord. Disse søgeord tog udgangspunkt i samme søgeord som ved vores indledende Google søgning, men med et mere indsnævret fokus på kvinderne. De danske søgeord var således; *Abortlovgivning i USA, Anti abort lovgivning, ændringer i abortlovgivning og abort modstandsbevægelser, Abort og holdning, Kvinder og abort og mistede rettigheder, reproduktive rettigheder, USA og abortlovgivning, provokeret abort og rettigheder, abortlovgivning.*

Med denne søgning fandt vi relevante tidsskriftartikler, hvoraf vi valgte at anvende nogle af dem som element i projektets dataindsamling. Disse vil udfoldes under projektets metodeafsnit (jf. kap 5).

4.1 Inklusionskriterier for udvælgelse og anvendelse af litteratur

For at foretage en strategiske søgning, har vi valgt at udpege nogle inklusionskriterier for det materiale, som er vurderet relevante til inddragelse i projektet. Inklusionskriterierne er bestemt til, at tidsskrifter og forskningsartikler skal omhandle kvinders reproduktive rettigheder, abort og følelser omkring dette. Endvidere var det vigtigt for os, at materialet skulle fremkomme så aktuelt og forskningsmæssigt relevant som muligt, hvorfor et inklusionskriterium indledningsvist var tekster fra perioden 2017 til 2022. Grundet manglende søgehits med dette kriterium, valgte vi dog efterfølgende at udvide vores søgning til tekster fra perioden 2012-2022, for ikke at risikere at ekskludere relevante tekster. Vi fandt dog fortsat ingen brugbare resultater ved denne udvidede søgning.

Med vores indledende litteratursøgning fandt vi en påfaldende mangel på videnskabelige artikler på vores fokusområde. Ud fra de avisartikler vi fandt, taler dette dog ikke ind i en manglende aktualitet. Yderligere viser vores indsamlede empiri, at dette er et emne, der optager flere eksperter, skønt det endnu ikke har udmøntet sig i forskningsmæssig aktivitet. Der kunne dog argumenteres for, at de manglende resultater kunne begrundes med en søgestrategi, hvor manglende eller forkerte søgeord har gjort sig gældende. Idet vores

søgning blev understøttet af professionel vejledning fra en bibliotekar, anser vi dog vores søgning for tilpas udtømmende. Derudover har vi senere i processen foretaget en ny søgning med tilføjede søgetermer, hvor der fortsat har vist sig en mangel på videnskabelige artikler, der understøtter vores forskningsspørgsmål. Disse søgeord er;

- Anti-abortion movement AND consequences AND women OR woman Or female.
- Women OR woman OR female AND anti-abortion movement AND right to self-determination OR self-understanding
- Women OR woman OR female AND anti-abortion movement AND effects OR impact OR consequences AND right to self-determination OR self-understanding

Da vi fortsat ikke fandt relevante videnskabelige artikler med denne udvidede søgning, understreger dette argumentet om at vores søgning kan ansues at være tilpas udtømmende.

5. Metode

I følgende afsnit vil vi belyse hvilke metodiske overvejelser og valg vi har gjort os, i forbindelse med udforskningen af nærværende projekts problemformulering. Derudover vil vi diskutere og reflektere over, hvorfor vi finder disse metodiske valg relevante og hvilken indflydelse de har haft for projektarbejdet.

5.1 Tilgang

Med projektet har vi et mål om at kunne udforske hverdagslivets betingelser og betydningen heraf, for unge danske kvinders selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret i relation til de aktuelle globale strømninger omhandlende abort og abort modstandsbevægelser. Med afsæt i et kritisk psykologisk perspektiv, tager vi udgangspunkt i hverdagens konfliktualitet, hvor vi udforsker det dialektiske forhold, vi anskuer der er, mellem subjektet og dets omgivelser, for derigennem at kunne forstå betydningerne af hverdagslivets betingelser og dermed de strukturer subjektet indgår i, i den givne kontekst vi undersøger (Schraube, 2017). For at kunne skabe viden om, og opnå indsigt i, denne dialektik, er en væsentlig dimension ved vores tilgang, at vi ønsker at trænge om bag de umiddelbare fremtrædelsesformer og afdække de psykologiske fænomener, vi ser gennem fortolkning af vores indhentede empiri. Vores forskningspraksis er derfor i overvejende grad funderet i subjekters 1. persons perspektiver og deres handlinger og *standpunkter*, hvormed vi kan opnå en forståelse af de specifikke situationer, hvori de lever deres liv (Schraube, 2017). Vi vil således udforske denne vekselvirkning med afsæt i subjektets *deltagelse* i sociale og kontekstuelle processer, hvor vi vil søge at forstå subjektets tænke-, føle- og handlemåde. Ud fra det enkelte subjekts perspektiv, er målet med projektets empiriske undersøgelse endvidere at almengøre de forhold som udspiller sig. Med projektet udforsker vi således det almene gennem det særlige, ved at afgrænse os til en udvalgt gruppe kvinder i Danmark og deres 1. persons perspektiver, på vores problemfelt. Med formålet om almengørelse, er intentionen således, at vores empiriske undersøgelse potentielt kan anvendes til at beskrive andre subjekter med samme struktur. Dette med henblik på at kunne skabe et potentielt forandringsperspektiv (Jensen, 2014; Schraube, 2017).

5.1.1 En hermeneutisk arbejdsproces

Arbejdsprocessen hvori denne opgave er fremkommet, finder sin inspiration i den hermeneutiske tilgang. Løbende er vores undren samt forforståelser blevet udfordret, hvorfor vi har bevæget os i et cyklisk forløb, hvormed nye måder at anskue og gribe vores

problemfelt an på, er opstået. Vores forforståelser har således fungeret som et aktivt redskab i vores forskningsproces, der har udvidet måden hvorpå vi fortolker samt kvalificerer vores forståelse af det valgte problem (Kristiansen, 2017).

Med afsæt i vores indledende litteratursøgning, fandt vi det mest relevant at udforske projektets problemformulering gennem et fokusgruppeinterview af kvinder, for at få kvindernes 1. persons perspektiv på vores undren og dertil formulerede spørgsmål. Vores metodiske overvejelser omkring fokusgruppeinterviewet udfoldes under afsnit 5.2.

Efter fokusgruppeinterviewets afholdelse, samt yderligere søgen af litteratur på området, fandt vi dog, at indsigt i nogle af de strukturelle betingelser der udgør hverdagsbetingelser for kvindernes livsførelse, skulle findes af andre veje. Derfor besluttede vi os for at inddrage tre ekspertinterviews for at kunne udforske hvilke betingelser der gør sig gældende. Metodiske overvejelser for ekspertinterviewene vil ligeledes fremgå senere i metodeafsnittet, under punkt 5.3. Allerede i denne indledende del af vores arbejdsproces anvendte vi således vores forforståelse aktivt, hvormed der blev muligt for os at tilpasse og udvikle vores fremgangsmåde.

Gennem denne cykliske proces finder vi os nu med empiri, der gennem fortolkning kan give os indsigt i, hvordan globale strømninger på abortområdet påvirker danske kvinders syn på deres selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret, samt hvilke strukturelle praksis betingelser der gør sig gældende for abortrådgivningen i Danmark. Dette giver os således mulighed for, ikke alene at belyse et problem, men samtidigt at kunne udpege områder hvorigennem en ændring ville kunne gøre en forskel for nogle unge mennesker i Danmark.

5.1.2 Kvalitativ udforskning af hverdagslivet

Metodiske overvejelser vi har gjort os, når vi har valgt at udforske unge kvinders samfundsmæssige hverdagslivet, er endvidere inspireret af Svend Brinkmanns (2013) perspektiver på den kvalitative udforskning af hverdagslivet.

Med mål om at forstå verden bedre og erkende det som tages for givet, beskriver Brinkmann (2013) samtale, observation, samspil og kommunikation som en situeret aktivitet der lokaliserer iagttageren i verden. Herved argumenteres for en tilgang, der hævder “at det at leve som menneske nødvendigvis vil sige at være engageret i fortolkende undersøgelsesprocesser” (Brinkmann, 2013, s. 20). Således bliver den kvalitative udforskning af “det selvfulgelige” hverdagsliv, gjort til genstand for opmærksomhed. Dels som

læringsoplevelse for det enkelte subjekt, men også som hverdagslivsmateriale der legitimeres som kvalitativ forskningsmetode for erfarne forskere (Brinkmann, 2013).

Som Brinkmann (2013) beskriver, tager valget af forskningsproblem som oftest udgangspunkt i en interesse eller bekymring, baseret på en manglende forståelse af problemet. Vores projekt tager ligeledes udgangspunkt i, at vi hver især er stødt på de omtalte globale strømninger på abortområdet, hvormed der er opstået en bekymring for hvordan disse måtte have indvirkning på en tilkæmpet ret til fri abort og dermed unge kvinders selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret.

Med en kvalitativ udforskning af hvordan de unge kvinder oplever de globale anti-abort strømninger, søger vi at udforske betydningsrelationer der gør sig gældende for kvinderne og hvordan de, som aktører i eget liv, selv oplever verden og disse betydninger (Brinkmann, 2013). Brinkmanns (2013) metodiske perspektiver anvender vi således som en del af vores metodiske arbejdsproces samt som vores analysestrategiske tilgang til vores empiri. Dette udfoldes nærmere i kapitlet analysestrategi (jf. kap. 7).

5.2 Fokusgruppeinterview

For at kunne opnå indsigt i, om og i så fald hvordan den globale samfundsdebat vedrørende abort, påvirker unge danske kvinders selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret, har vi fundet det relevant at anvende en kvalitativ forskningsmetode. Idet den giver mulighed for en dybdegående udforskning af subjekters viden, erfaring og oplevelser m.m. (Kristensen & Hussain, 2016; Poulsen, 2016).

Vi har valgt at gøre brug af fokusgruppeinterview, hvor flere deltagere inviteres til samme interview. Det særligt kendetegnende er, at denne form for metode giver muligheden for, samlet at indhente data både på gruppe- og individniveau (Damgaard, 2016). Årsagen til at valget faldt på fokusgruppeinterview var, at vi havde en formodning om, at den enkelte deltager, i højere grad ville reflektere over, samt uddybe og nuancere egne svar på baggrund af den samtale og gruppedynamik, der ville opstå under interviewet. Valget virkede oplagt da fokusgruppeinterview, er velegnet til eksplorative undersøgelser, idet gruppekonstellationen kan bringe flere spontane ekspressive og emotionelle synspunkter frem (Kvale & Brinkmann, 2015).

Vi udforsker således gruppedynamikken, men især med fokus på empiri på individniveau. Da vi ønsker viden om, hvorvidt kvinder bliver påvirkede af samfundsdebatten, finder vi det interessant om de også bliver påvirkede af diskussionen under et fokusgruppeinterview. Til

diskussionen medbragte vi emner og materialer, der flourer på de sociale medier, som en del af den eksisterende samfundsdebat. På denne måde var hensigten både at få information om, hver enkelt deltagers umiddelbare tanker og følelser omkring emnet, men i lige så høj grad at observere, hvorvidt disse tanker og følelser blev påvirket af de andre deltagere og det materiale deltagerne bliver præsenteret for. Ligeledes havde vi en forhåbning om, at følelser og tanker der kan beskrives som mere svært tilgængelige, givent emnets mere prekære status, ville være lettere at udtrykke i et fokusgruppeinterview frem for individuelle interview (Kvale & Brinkmann, 2015).

5.2.1 Deltagere

Ved anvendelse af fokusgruppeinterview som metode er det væsentligt at gøre sig overvejelser om, udvælgelse af deltagere og om hvorvidt man kan kategorisere deltagerne som en 'fokusgruppe'. Om en vis fælles identitet, norm eller relation gør sig gældende eller det blot er tilfældigt sammensatte individer til den pågældende lejlighed (Damgaard, 2016).

Vi har desuden gjort os overvejelser omkring antallet af deltagere, da dette kan have betydning for gruppedynamikken. For mange deltagere kan resultere i, at nogle måske ikke kommer på banen, for få vil påvirke muligheden for en god dynamisk diskussion (Damgaard, 2016). Antallet af deltagere og implikationen for nærværende projekt vil blive diskuteret til sidst i dette afsnit.

I udvælgelsen af deltagere til vores interview har vi ønsket at sammensætte en gruppe udelukkende af kvinder. Med et fokus på selvbestemmelsesret i form af retten til at bestemme over egen og krop og eget liv, finder vi det ikke relevant at inddrage biologiske mænd. Dog er det vigtigt at understrege at vi i analysen, ikke vil udelade perspektiver omhandlende kvindernes partnere som potentielle betingelser, der har indflydelse på deres hverdagsliv og *handlegrunde*.

Det biologiske køn har været vores eneste udvælgelseskriterium i defineringen af vores fokusgruppe. Dette med argumentet om, at mødet mellem personer af forskellig karakter i højere grad kan bidrage til en nuanceret diskussion, hvor hver person kan bidrage med forskellige erfaringer. Derudover har vi ved udvælgelsen ikke kendt til deltageres umiddelbare holdning til abort, da dette ikke som sådan er omdrejningspunktet for projektet. Vi diskuterede ligeledes om kvindernes alder ville have en effekt på deres følelser og forståelse relateret til samfundsdebatten, men endte med ikke at sætte en grænse for alder,

idet vi vurderede at en spredning i alder også kun kunne være med til at berige nuancerne. De kvinder som endte med at deltage i fokusgruppeinterviewet, var dog alle i tyverne.

I større omfang har spørgsmålet vedrørende tilgængeligheden af deltagere været afgørende. I sidste ende valgte vi at kontakte, kvinder der studerede på Roskilde universitet (RUC), dette med henblik på at lokationen for fokusgruppeinterviewet, der foregik i et lokale på RUC ville øge sandsynligheden for at flere ville deltage. Yderligere idet vi så havde muligheden for at møde mulige deltagere ansigt til ansigt og derved kunne afklare eventuelle tvivlsspørgsmål, der måske ville kunne afholde nogle kvinder fra at deltage. Vi fik hjælp af både studenterundervisere fra psykologi og undervisere til at dele invitationer og skriftligt materiale om projektet via RUC's interne digitale platform 'Moodle' og mødte efter aftale med undervisere op til undervisning, hvor vi fik lov til at præsentere vores projekt, på denne måde fik vi tilsagn fra 2 kvinder der ønskede at deltage. Derudover benyttede vi os af tilfældigt ansigt til ansigt rundspørgen på campus, her indvilgede 5 kvinder i at deltage. Dette gav os et total på syv kvinder der gerne ville medvirke. Desværre havde vi på dagen for interviewet, et afbud og en kvinde der ikke dukkede op, derfor endte vi med en fokusgruppe bestående af fem kvindelige RUC-studerende.

Kvinderne der indvilgede i at deltage, modtog et informationsbrev per e-mail (Bilag 8), heri fremkom informationer om projektets formål, lokation og tidsramme for dagen. Deltagerne blev informeret om, hvad de kunne forvente af dagens indhold, både ved den mundtlige invitation og i informationsbrevet, dette for at deltagerne kunne give deres aktive samtykke på et informeret grundlag, i forhold til brugen og formidlingen af interviewet (Kristensen, 2019).

Forud for interviewet blev de derudover gjort opmærksomme på de gældende GDPR-regler (GDPR, u.å.), i forhold til, at deres identitet og alt materiale og kommunikation vedrørende interviewet vil blive behandlet fortroligt i forbindelse med anvendelsen af fokusgruppeinterviewet til projektet og at deres samtykke til enhver tid ville kunne trækkes tilbage (Kristensen, 2019). Denne information blev gentaget indledende inden interviewets start.

Til projektet er blevet gjort brug af fuld anonymisering af fokusgruppedeltagerne. Formålet med anonymisering er at beskytte deltagerens identitet fra negative konsekvenser (Kristensen, 2019). For at imødekomme databeskyttelsesforordningen har vi, under

transskriberingen valgt at anonymisere deltageres navne ved at bruge pseudonymer (GDPR, u.å.).

5.2.2 Overvejelse omkring spørgeramme for fokusgruppeinterview

Et fokusgruppeinterview handler om få mange synspunkter i spil, vedrørende et udvalgt emne som er i fokus, og er derfor kendetegnet ved en ikke-styret interviewstil (Kvale & Brinkmann, 2015). Det blev derfor tilrettelagt som et semistruktureret interview, hvor vi med en faciliterende rolle anvendte en åben spørgeramme. Dette for at sikre empiri, der afspejlede vores problemformulering, men hvor der samtidig var rum for at deltagerne undervejs kunne besvare spørgsmål frit og følge deres egne udsagn, hvilket kan bringe nye perspektiver i spil som vi, ikke umiddelbart havde tænkt på (Kvale & Brinkmann, 2015).

Spørgeramme er udformet med tre temaer understøttet af udvalgt materiale. På denne måde kunne vi tænke hele forløbet igennem, heri hvilken form for materiale vi ville benytte os af, i hvilken rækkefølge, og hvor lang tid vi ville bruge på hvert tema (Jakobsen, 2018). Dette gav også anledning til at overveje hvilke parallelle diskussioner der ville kunne opstå og hvilke fordomme og tanker vi selv medbragte (Jakobsen, 2018).

5.2.3 Observationer

En del af vores metode i vores fokusgruppeinterview var også at observere undervejs i interviewet. Som tidligere beskrevet fandt vi det interessant at observere om vores deltagere blev påvirkede af diskussioner under fokusgruppeinterviewet. For at kunne observere dette var vi opmærksomme på deltageres verbale såvel som nonverbale reaktioner på spørgsmål og påvirkninger under interviewet (Damgaard, 2016).

For at systematisere, noterede vi vores observationer ved hjælp af en semistruktureret observationsguide. Med dette analyseredskab registrerede vi gruppedynamikken og de verbale såvel som nonverbale reaktioner på spørgsmål fra moderatorerne og deltagerne (Damgaard, 2016).

Foruden anvendelsen af vores observationsguide har vi under transskription af vores fokusgruppeinterview samtidig noteret udvalgte observationer, som vi fandt relevante at fremhæve. Dette er angivet med et 'O' som henviser til at det er en observation (Bilag 3).

Vores umiddelbare intention med observationerne, var at de skulle understøtte det sagte under fokusgruppeinterviewet, samt give en indsigt i hvilken rolle gruppedynamikken har for kvindernes udsagn.

5.2.4 Præsentation af materiale

Som materialevalg til fokusgruppeinterviewet, præsenterede vi tekst, billeder og video der, hver repræsenterer temaer, som vi ønskede, at kvinderne skulle forholde sig til i relation til vores problemformulering. Da vi ønskede at studere interviewdeltagernes umiddelbare reaktioner på det præsenterede, og på de spørgsmål der dukkede op som reaktion på materialet, valgte vi, at deltagerne skal komme uforberedte. Som en del af vores forforståelse var en bekymring, om kvinderne var under indflydelse af en højreorienteret samfundsdebat. Disse strømninger som debatten konceptualiserer, har vi forsøgt at illustrere, gennem det materiale vi præsenterede under fokusgruppeinterviewet.

I det følgende præsenteres artiklernes overskrifter, som vi præsenterede dem for fokusgruppen. Derudover vil vi kort beskrive de andre materialer, som fokusgruppen blev præsenteret for.

Det første materiale vi præsenterede deltagerne for, var følgende overskrifter fra tre forskellige avisartikler:

- *‘Støtte til fri abort falder i europæiske lande’ (Johansen, 2020).*
- *‘Derfor ville balladen om abort dom i USA aldrig finde sted i Danmark’ (Nielsen, 2022)*
- *‘Poland: Activist defending safe abortion risks jail’ (Amnesty International, 2022).*

Vi diskuterede internt i projektgruppen, hvordan disse skulle præsenteres; skulle vi informere om, hvad artiklen rent faktisk indeholdte af budskaber eller skulle vi nøjes med overskriften? Vi endte med kun at anvende overskrifter. Dette med argument om, at den nutidige brug af sociale medier, også for vores eget vedkommende, ofte er en hurtig “scrollen” igennem et givent medie, hvorved man ofte kun fanger overskrifter uden at gå yderligere ind i det skrevne. Derved blev vores pointe, at den eventuelle følelsesmæssige påvirkning ville kunne afstedkommes alene af en overskrift. En yderligere beskrivelse af artiklernes indhold har vi udfoldet i bilag 10, men dette vil vi dog ikke gå yderligere ind i.

Dernæst præsenterede vi fokusgruppen for billedmateriale, der repræsenterer en højreorienteret organisations arbejde for at ændre på synet på abort. Dette for at undersøge

fokusgruppens stillingtagen til implikationer for eget følelsesliv og deres syn på hvorledes materiale som dette kan påvirke kvinder generelt.

Billedmateriale fra Retten til liv: ”Fosteret Fister”

Her skildres tegneseriefiguren og fosteret ’Fister’, som et fuldt udviklet menneske der er bevidst om sig selv og sin livsverden, og som kæmpende for sine etiske rettigheder (Bilag 1.a).

De syv billeder af gengiver Fister i forskellige situationer hvor ”mor” kæmper for rettigheden til at vælge fri abort, og Fister indtrængende beder om at blive påtænkt som et menneske. En billedserie det følelsesmæssigt lægger op til at abort sidestilles med mord, og der indgydes således til skyld og skam, ved den blotte tanke om at kunne få foretaget en abort (rettentilliv.dk).

Slutteligt præsenterede vi fokusgruppen for et videovidnesbyrd, der skulle åbne op for deres refleksioner i forhold til, hvad der påvirker deres tanker og følelser i forhold til spørgsmål vedrørende abort.

Video fra DRTV P3 på YouTube: “Hvad tænker du om mig når jeg fortæller at jeg har fået en abort?”

Dette er en kort dokumentar på to minutter fra DRTV P3, fundet på YouTube. I denne video bliver vi præsenteret for en ung kvinde der har fået foretaget en abort. Hun deler sine tanker og følelser fra den proces hun gennemgik forud for valget, især med henblik på om og hvordan andre menneskers tanker om hende ville ændre sig på baggrund af hendes valg. Især hendes frygt for at blive anskuet som en handling, frem for det hele menneske hun er, der har taget et valg på baggrund af nøje overvejelser er opsigtsvækkende (P3 x DRTV, 2020).

5.2.5 Udførelsen af fokusgruppeinterviewet

Inden fokusgruppeinterviewet aftalte vi internt, hvordan vi ønskede interviewet afviklet. Vi udformede et program, aftalte hvem der skulle være moderator og hvem der skulle observere gruppedynamikken, der udspillede sig. Projektgruppens fire medlemmer blev således tildelt rollerne som henholdsvis to observatører og to moderatører.

Moderatorens centrale rolle er at sikre, at der gennem fokusgruppeinterviewet reelt produceres data, der kan anvendes til at udforske problemformuleringen. Herigennem at præsentere de temaer, som skal diskuteres, men lige så vigtigt at facilitere samspillet således,

at alle deltagere får ordet og at der skabes plads til forskellige synspunkter (Kvale & Brinkmann, 2015). Da vi ønskede at opnå viden om deltagernes holdning til de præsenterede temaer, men samtidigt at lade gruppen udfolde nuancerede diskussioner, valgte vi at moderatorerne hverken skulle styre interviewet meget stramt eller løst. Således kunne moderatoren sikre, at diskussionen blev holdt inden for projektets tema samt, at alle kom til orde, mens der samtidig var plads til at udforske diskussioner, der blev konstrueret i øjeblikket (Damgaard, 2016). Moderatorens opgave var ligeledes at sikre, at atmosfæren i diskussionen foregik i, var åben og tillod at både personlige og modstridende synspunkter var velkomne og blev hørt, uden at nogen følte sig forkert (Kvale & Brinkmann, 2015).

Hver moderator havde ansvaret for at facilitere spørgsmålene og diskussionen for henholdsvis indledningen og to temaer og et tema og afrundingen af interviewet. Den moderator der ikke sad med det faciliterende ansvar, fungerede som tidsstyrer og suppleant i forhold til om alle spørgsmål var berørt tilstrækkeligt. Udover dette forsøgte den ikke faciliterende moderator at forholde sig uden indblanding.

Kvaliteten af et interview beskrives af Kvale og Brinkmann (2015) at være mere end bare at opøve tekniske færdigheder og at forholde sig stringent til en udvalgt metode, idet det kvalitative interview i høj grad afhænger af interviewerens evne til at tilpasse sig konteksten, og søge at understøtte den interrelationelle praksis. Det stiller krav til at intervieweren, både skal have en solid baggrundsviden på feltet, kunne "føle" situationen, sikre at deltagerne forstår spørgsmålene, vurdere hvilke svar skal og ikke skal forfølges, samt bemærke hvilke følelser der opstår hos deltagerne og eventuelt skal tages hensyn til. Fokus skal derfor ligge i en sensitivitet, overfor de mennesker man sidder over for, det etiske ansvar man bærer og de magtforhold der utvivlsomt gør sig gældende (Kvale & Brinkmann, 2015).

Observatørens rolle i rummet har været under nøje overvejelse. Som udgangspunkt er der blevet stræbt efter at være "total observatør". Dette ved at observatørerne ikke har stillet spørgsmål og ikke har indgået i diskussionerne. Desuden har observatørerne siddet med fysisk afstand fra deltagere og moderatorerne. Vi erkender dog også at observatørernes blotte tilstedeværelse i rummet, ikke kan undgå at skabe en gensidig påvirkning af deltagerne. Tilstedeværelse ansues derfor som deltagelse, hvorfor vi vil karakterisere observatørerne som "observatør som deltager" jævnfør Catharina Juul Kristensen definition i bogen "Metoder i Samfundsvidenskaberne" (Kristensen, 2016).

Efter aftale med vores deltagere blev fokusgruppeinterviewet, både optaget som en lydfil og videofilmet. Efter projektets afslutning vil alle optagelser og transskriberinger blive slettet (GDPR, u.å.). Transskriptionen foregik som udgangspunkt via lydfil, medens videooptagelsen blev brugt som understøttende materiale, til at kunne identificere hvem af deltagerne der talte, såfremt dette skulle være utydeligt.

Til transskriptionen blev valgt at omforme interviewet til en mere formel skriftsproglig stil, ved ikke at transskriberer ord for ord, men at udelade gentagelser, eller “øh” i dele hvor dette ikke skønnes som en vigtig del af det sagte. Med dette sker allerede den første meningskondensering, og derved begynder analysen af materialet allerede ved transskriberingen (Kvale & Brinkmann, 2015).

5.3 Ekspertinterview

For at finde interviewpersoner til at afdække projektets problemformulering kontaktede vi;

- ‘Mødrehjælpen’ da det er dem der varetager rådgivning til unge kvinder omkring abort
- ‘Sex & Samfund’ da organisationen kæmper for retten til at bestemme over egen krop med et fokus på at sikre rettigheder omhandlende seksuel og reproduktiv sundhed og at alle frit kan træffe egne informerede valg
- Formanden fra ‘RådgivningsDanmark’ og ‘Frivilligrådet’ med det blik for øje at kunne belyse rammerne for sociale organisationers ressourcer, der kan bidrage til at styrke en mobilisering af ressourcer for at få flere borgere til at engagere sig i at hjælpe mennesker i sårbare og udsatte situationer

Vi kontaktede ‘Sex & Samfund’ på mail. Derigennem fik vi kontakt med Jeppe Hald som er projektleder i ‘Sex & Samfund’, samt daglig leder af rådgivning til børn og unge. Denne information var let at indhente, da alle oplysninger fandtes på ‘Sex & Samfund’s’ hjemmeside og de var meget imødekommende overfor at lave interview med studerende.

Langt vanskeligere viste det sig at få tilgang til ‘Mødrehjælpen’. Deres eneste kontaktinformation på deres hjemmeside var udover direkte rådgivning, en mailadresse til ‘Mødrehjælpen’s’ sekretariat. Ved kontakt til denne blev vi dog afvist, med argumentet at ‘Mødrehjælpen’ ikke stiller op til interview vedrørende “skoleopgaver”. Her måtte vi så ty til, projektgruppens netværksflade, der gjorde det muligt at få adgang til Mødrehjælpen. På trods af de initielle vanskeligheder med at få kontakt til ‘Mødrehjælpen’, deltog Susanne

Svenningsen der er national rådgivningschef engageret i interviewet.

For yderligere at kunne belyse de strukturelle betingelser, der rammesætter de to organisationers arbejde, og dermed også at kunne udpege eventuelle forandringstiltag på et højere niveau, trak vi igen på projektgruppens netværksflade. Dette i etablering af kontakt til og interview med Anna Bjerre, som er formand for både 'Frivilligrådet' og 'RådgivningsDanmark'.

Til hvert enkelt ekspertinterview blev fremstillet en interviewguide (Bilag 1 b,c,d) og vi benyttede os af semistrukturerede interview, på samme måde som beskrevet under fokusgruppe interview jf. afsnit 5.2.2.

Ekspertinterviewet med Sex & Samfund, såvel som med Mødrehjælpen blev afholdt via Microsoft Teams. Ekspertinterviewet med formand for henholdsvis Frivilligrådet og RådgivningsDanmark blev foretaget ved fysisk fremmøde.

5.4 Metodiske overvejelser

Herunder vil vi beskrive og diskutere, såvel de overvejelser vi gjorde os under udarbejdelsen af projektrapporten, som de implikationer nogle af disse valg kunne resultere i. Yderligere reflekteres over hvilken betydning vores hermeneutiske arbejdsproces har haft for vores forskningspraksis.

En fokusgruppe er som regel bestående af seks til ti personer (Kvale & Brinkmann, 2015). Vi havde syv, men et afbud og én der ikke dukkede op, derfor fem. Dette kan siges at være lige i underkanten. Alligevel vil vi argumentere for, at vi fik etableret en god dynamisk debat med mange nuancerede inputs.

En interviewsituation kan aldrig ansues som en magtfri zone, der vil altid ligge en skævvridning i, at den der foretager interviewet, er ene om at vide i hvilken retning samtalen skal dreje og hvad de reelle hensigter med interviewet er (Kvale & Brinkmann, 2015). En opblødning af dette magtforhold, kan måske ses i det, at vi udover at være ansvarshavende for situationen ligeledes var medstuderende, derved bliver vi mindre "farlige" da deltagerne kunne anskue os mere som værende i en læringsituation, yderligere var lokationen for interviewet på den måde, også lige så meget hjemmebane for dem som for os.

Observationerne vi gjorde os i forbindelse med fokusgruppeinterviewet, blev ikke anvendt i den først tiltænkte udstrækning, men anses forskningsmæssigt som værende vigtigt relateret til udarbejdelse af denne form for interview. I starten kunne vi se hvordan deltagerne virkede

tilbageholdende, men med tiden fik mere og mere mod på at byde ind med deres tanker og meninger. Derudover fandt vi ikke vigtige observationer, vi tænker at tage med i analysen. Vi har gjort os den overvejelse, at observationerne muligvis havde været mere anvendelige, hvis ikke fokusgruppedeltagerne havde været så enige i deres holdninger vedrørende abortspørgsmålet, som vi fandt at de var.

Da der ikke er tale om en særligt marginaliseret, socialt udsat eller sårbar gruppe, bliver der ikke taget videre hensyn til, om deltagerne kunne blive påvirket af deltagelsen på den baggrund. Men idet formålet delvist har været at se hvilken påvirkning diskussionerne havde på deltagerne, ligger der et etisk ansvar i at sikre, at deltagerne ikke er blevet påvirket således, at det kan få følelsesmæssige konsekvenser for dem. Af denne grund sendte vi en debriefing-mail til alle deltagerne, hvori vi tilbød, at de kunne henvende sig til os, såfremt der skulle være opstået nogle tanker, spørgsmål eller følelser efter interviewet (Bilag 11). Ingen af fokusgruppedeltagerne er dog vendt tilbage på henvendelsen. Udover dette havde vi etiske overvejelser omkring at skabe et trygt rum i interviewsituationen, hvor vi søgte at gøre deltagerne opmærksomme på selv at vurdere hvad, hvornår og hvordan de ville dele eventuelle personlige erfaringer.

Idet ekspertrepræsentanter og interesseorganisationer i dette projekt angives med navns nævnelse, opstod der således krav om citatgodkendelse før eventuel offentliggørelse. Derved har vi måtte gøre os overvejelser omkring hvad det gjorde for vores skriveproces og mulig anvendelse af projektets perspektiver.

På baggrund af projektets tidshorisont har vi derfor måttet foretage et valg om ikke at offentliggøre projektrapporten, idet vi ikke har nået at modtage godkendelse for tilsendte citater. Intentionelt har vores ønske for nærværende projekt været at kunne medvirke til at præge den samfundsdebat der eksisterer og have muligheden for at give vores besyv med, i den bevægelse imod bedre forhold der synes at være i gang, hvorfor vi naturligvis finder det ærgerligt at vi ikke har haft mulighed for at offentliggøre projektrapporten.

Til udarbejdelsen af dette projekt har vi udover at benytte kritisk teori, valgt at inddrage Svend Brinkmann velvidende, at han ikke bekender sig til noget specifikt psykologisk perspektiv. Alligevel argumenterer vi for, at Brinkmanns tilgang til hverdagslivets betydninger, understøtter nærværende projekts anvendelse af kritisk psykologi. Idet han arbejder ud fra en filosofisk forståelse af, at individuel handling er en del af historisk praksis

og grundlaget for betydningsdannelse anskues at relatere sig til menneskets oplevelser og sociale liv (Brinkmann, 2013).

Ved at placere os i en overordnet videnskabsteoretisk hermeneutisk bane, fordrer det således også at der vil være en uendelig mængde af nye anskuelser på problemstillingen. Derved kommer der ikke et naturligt stop, for hvornår ny viden kan inddrages (Kristiansen, 2017). Vi har derfor måtte trække en streg i sandet på baggrund af den tid der er stillet til rådighed for projektskrivning, frem for en udtømmende undersøgelse af emnet.

6. Teoretiske perspektiver

For at udforske projektets problemformulering, har vi valgt at tage udgangspunkt i den kritiske psykolog Klaus Holzkamps (1998) konceptualisering af hverdagslivet og den *daglige livsførelse*. Holzkamps perspektiver vil udgøre projektets primære teoretiske perspektiv. Derudover vil vi inddrage Ole Dreiers (1999) videreudvikling af Holzkamps perspektiver, særligt med fokus på *deltagelse* som et centralt begreb i den kritiske psykologi. Slutteligt anvender vi også Ernst Schraubes (2017) kritisk psykologiske perspektiver, da vi argumenterer for at hans udfoldelse af begrebet *handlegrunde* samt fremhævnin g af 1. persons perspektivets væsentlighed, bidrager med relevante pointer, som Holzkamp (1998) og Dreier (1999) ikke umiddelbart udfolder.

6.1 Hverdagslivets betingelser i et kritisk psykologisk perspektiv

Med nærværende projekt anlægger vi en ontologisk antagelse, hvor vi forstår det menneskelige subjekt som værende i en gensidig vekselvirkning med omgivelserne. Vi forstår dermed subjektet som værende betinget af sine omgivelser, men samtidigt at være medskaber til de betingelser det lever under. Med afsæt i kritisk psykologi, har vi den forståelse, at betingelser skaber handlesammenhænge. Disse er med til at forme hvordan subjektet tænker, handler og føler og dermed hvordan subjektet udfolder og fører sit liv (Schraube, 2017).

Når vi udforsker, hvordan danske kvinder påvirkes af strømninger omhandlende abortmodstand, søger vi en forståelse af dialektikken mellem subjektet og omgivelserne. Vi anskuer ikke kvinderne som subjekter isoleret fra omverdenens betingelser, hvorfor vi argumenterer for at kvinder både påvirkes og påvirker en samfundsdebat i et eller andet omfang. Hvordan kvinderne påvirkes og påvirker, samt hvilke betingelser der har indflydelse på kvindernes erfaring, emotion, tænkning og *handleevne*, argumenterer vi for, vil være muligt at udforske med den udvalgte teori. Vi argumenterer for, at vi gennem disse, kan opnå forståelse for de betingelser der gør sig gældende for unge kvinders selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret i forbindelse med at bestemme hvorvidt, hvordan og hvornår de vil være mødre. Hermed ville vi således kunne opnå en forståelse for hvilke betingelser i hverdagslivet, der har betydning for deres *handlegrunde*. Herunder kan vi med disse teoretiske perspektiver begrebsliggøre de psykologiske fænomener, vi ser træde frem gennem vores indhentede empiri. De centrale pointer fra deres teoretiske perspektiver, som vi

har valgt at gøre brug af i udforskningen af dette projekts problemformulering, vil udfoldes i det følgende.

6.1.1 Holzkamp

Kritisk psykologi opstod i 1970'erne som et brud med den traditionelle psykologi, da den tyske psykolog Klaus Holzkamp argumenterede for et behov for en gennemgribende genfortolkning af psykologiens begreber. Hvad Holzkamp benævner som *umiddelbarhedspostulatet*, anskuede han som det grundlæggende problem ved den traditionelle psykologi. Med *umiddelbarhedspostulatet* refererede Holzkamp til den, i hans øjne, problematiske forståelse, at personer er underlagt deres umiddelbare betingelser, hvor deres tanker, følelser og handlinger blot sker som reaktion på omstændighederne. Holzkamp anskuede dette som problematisk, idet denne forståelse ikke gør det muligt at erkende og forstå, hvordan nogle mennesker er i stand til at overskride omstændighedernes begrænsninger. Med denne kritik af den traditionelle psykologis umiddelbarhedspostulat, argumenterer Holzkamp for at menneskers handlinger ikke udelukkende afstedkommes af betingelserne (Jensen, 2014; Holzkamp, 1998).

Med Holzkamps perspektiver kan der dog fortsat argumenteres for, at de samfundsmæssige betingelser mennesket lever under, ikke kan negligeres og trækker på den dialektiske materialisme, hvor modsætninger ikke forstås som polære, men betinger hinanden i et dialektisk forhold, hvormed de skaber forandring. Denne forståelse erkender således samspillet mellem subjekt og samfund i en gensidige vekselvirkning (Jensen, 2014; Holzkamp, 1998).

Formålet med udviklingen af den kritiske psykologi var at skabe en psykologi, hvor subjektet og dets tilværelse stod i centrum. Dette med henblik på at kunne forbedre menneskets livsvilkår (Jensen, 2014; Holzkamp, 1998).

Et væsentligt begreb som Holzkamp arbejdede med er *daglig livsførelse*. Dette begreb dækker over subjektets daglige aktiviteter, der kan finde sted i mange forskellige sammenhænge. Den *daglige livsførelse* anskues som subjektets håndtering af hverdagslivet, i relation til de sociale- og samfundsmæssige strukturer det befinder sig i. Han beskriver endvidere, hvordan den *daglige livsførelse* refererer til rutinemæssige hverdagsaktiviteter. På trods af rutiner, er *livsførelsen* dog ikke noget der foregår af sig selv, men sker på baggrund af subjektets aktive prioritering af handlinger. Ydermere karakteriserer han *livsførelsen*, som en integration af de forskellige krav individet møder i sin hverdag. Dette igen med henblik på

et aktivt valg om prioriteringen af hverdagens aktiviteter. Holzkamp anvendte således dette begreb, til at begrebsliggøre hvordan mennesket udformer deres daglige liv forankret i de samfundsmæssige betingelser, de lever under (Jensen, 2014).

Holzkamp omtaler endvidere subjektets livsførelse som en social selvforståelse. Dette med argument om at selvforståelsen ikke blot omhandler hvordan subjektet oplever sig selv og konstruerer sig selv, men også som en forståelse af hvad der ligger til grund, for hvordan subjektet fører sit liv, eller ønsker at ændre sin livsførelse. Det handler således om, hvordan subjektet kommer overens med sig selv og andre (Holzkamp, 1998).

Kritisk psykologi bygger på antagelsen om, at subjekters handlinger, tanker og følelser altid kan anskues som muligheder, hvormed subjektet er udstyret med en *handleevne*. Disse muligheder realiseres i konkrete sammenhænge, hvorfor subjektets *handleevne* ikke betragtes som enerådige, men ej heller udelukkende determineret af betingelser der gør sig gældende i de forskellige sammenhænge (Jensen, 2014). *Handleevne* anskues at kunne være henholdsvis *restriktiv*, hvor *handlemulighederne* er begrænsede af forskellige betingelser, eller *ekspansiv* hvormed subjektets handlinger udvider mulighederne. Muligheders realisering vil således altid finde sted i konkrete sammenhænge (Jensen, 2014; Holzkamp, 1998).

Med det kritisk psykologiske perspektiv udforskes og redegøres for, forholdet mellem subjektet og de betingelser subjektet konfronteres med i hverdagslivet. Dette med henblik på hvilken indflydelse det har på handlinger, tanker og følelser i den *daglige livsførelse* (Jensen, 2014).

6.1.2 Dreier

Den kritiske psykologi trækker endvidere på den kulturhistoriske psykologi, som bygger på forståelsen at menneskets psykologiske processer altid er formet på baggrund af sociale sammenhænge. Subjekter er således ikke blot tilstedeværende i dets omgivelser, men også aktivt medvirkende. Et centralt begreb Dreier anvender, til at konceptualisere denne forståelse er *deltagelse* (Jensen, 2014; Dreier, 1999). Han argumenterer for, at hvis man skal kunne opnå en forståelse for subjekters handlinger, tanker og følelser, må man studere måden hvorpå de deltager i sociale praksisser (Dreier, 1999).

Dreier arbejder med tre forskellige forhold i relation til *deltagelse*; *Lokalitet*, *position* og *standpunkt*. *Lokalitet* omhandler stedet og tidspunktet, som influerende faktorer på hvordan

subjektets perspektiv på den givne praksis er, og dermed dets *deltagelse* er. *Position* omhandler endvidere, hvilken social rolle subjektet påtager sig i den givne praksis, hvilket ligeledes påvirker dets *deltagelse*. *Standpunkt* er dog det forhold, der i højere grad indkredser det 'personlige' i subjektets *deltagelse*. Med dette refererer Dreier til subjektets forståelse af regler og forhold, der gør sig gældende i forskellige praksisser, samtidig med at det refererer til en forholden sig til hvordan, den givne praksis placeres i forhold til subjektets øvrige tilværelse. En person deltager i og på tværs af flere praksisser gennem det Dreier omtaler som subjektets *livsbane*. Med subjektets *standpunkt* forholder det sig således til, hvordan givne praksisser hænger sammen med andre praksisser det deltager i, i relation til personlige-, sociale- og kulturelle strukturer (Jensen, 2014; Dreier, 1999). Med udvikling af *standpunkter* forholder subjektet sig til sin *deltagelse* og dermed også sine betingelser, hvilket endvidere har betydning for hvordan subjektet anskuer sine *handlemuligheder* (Jensen, 2014; Dreier, 1999).

6.1.3 Schraube

Schraube (2017) bygger sine konceptualiseringer af subjektets livsførelse på baggrund af Holzkamps perspektiver. Med hans videreudvikling af den kritiske psykologi, indfører han begrebet; *subjektive handlegrunde* som en central dimension for dette forhold mellem det menneskelige subjekt og samfund. Dette begreb er i tråd med Holzkamps (1998) *handleevne*, og alligevel finder vi, at *handlegrunde* udfolder et perspektiv på, hvordan der udforskes og opnås forståelser for hvad, der ligger til grund for subjektets tænke-, føle- og handlemåde i vekselvirkningen mellem subjektet og omgivelserne. *Deltagelse* i og rådighed over samfundsmæssige betingelser, udgør præmisserne for subjektets *handlegrunde* (Schraube, 2017). Kritisk psykologisk forskningspraksis er funderet i subjekters perspektiver, handlinger og *standpunkter*, hvormed en forståelse af de specifikke situationer, hvori mennesket lever deres daglige liv, kan opnås (Schraube, 2017). Sammenhængen mellem individ og samfund er centralt for kritisk psykologi og med et begreb som *subjektive handlegrunde*, bliver det muligt at konceptualisere psykologiske fænomener (Schraube, 2017).

En vigtig pointe Schraube (2017) fremhæver er at *handlegrunde* altid er givne i 1. person. Med dette argumenterer han således for en forståelse af, at *handlegrunde* er subjektive, hvorfor de altid må tage udgangspunkt i subjektets individuelle *standpunkt* og perspektiv. Derfor må kritisk psykologisk forskning ifølge Schraube (2017) til hver en tid tage udgangspunkt i subjektets 1. persons perspektiv. Schraube (2017) beskriver dog hvordan det

er essentielt ikke at opfatte 1. persons perspektivet som et individualistisk begreb, men at have forståelse for at det tager udgangspunkt i den menneskelige socialitet. Ligesom subjektet erfarer sig selv og omverdenen og handler på baggrund af egne perspektiver, opfatter det også andre subjekter som reflektive i samme grad. Mennesket forhandler grunde til at handle på bestemte måder og vurderer dets muligheder og det antager endvidere at andre også gør sig samme overvejelser over grunde til at handle som de gør. Dette omtaler Schraube (2017) som den *symmetriske reciprocitet* ved subjektets 1. personperspektiv og argumenterer for at denne begribelse af *handlegrunde* er en forudsætning for social interaktion. Ved at gøre subjektets 1. persons perspektiv til forskningsstandpunktet og derved tage afsæt i denne forståelse argumenterer Schraube (2017) således for, at er det muligt at udforske den menneskelige socialitet, der bygger på en gensidighed af perspektiver og *standpunkter* og dermed opnå indsigt i dets *handlegrunde*.

7. Analysestrategi

Forud for vores analysearbejde, har vi gjort os overvejelser omkring, hvilken analysestrategi vi finder mest hensigtsmæssig i udforskningen af projektets problemformulering, beroende på hvilken viden det er vi ønsker at opnå. I det følgende vil vi gøre rede for disse overvejelser samt argumentere for og reflektere over vores valg af analysestrategi.

7.1 Meningskondensering

Gennem vores fokusgruppeinterview, kom mange forskellige tanker, holdninger og oplevelser til udtryk. Af denne grund har vi fundet det relevant at udforme en tematiserende diskuterende analyse, hvor vi gennem meningskondensering og tematiseringer af vores fund kan udvælge, centrale pointer vi ser træde frem.

Forud for fokusgruppeinterviewet udvalgte vi materiale, på baggrund af en forudgående litteratursøgning og projektets problemformulering. Med materialet havde vi til hensigt at facilitere samtaler omhandlende mulig indflydelse på disse kvinders selvbestemmelsesret og selvforståelse i kølvandet på globale strømninger på abortområdet.

I analysearbejdet vil vi danne nye empiridrevne temaer på baggrund af interviewpersonernes udsagn (Poulsen, 2016). På den måde tillader meningskondenseringen, at vi kan arbejde systematisk med vores kvalitative data, og det er muligt at skabe overblik over og udvinde centrale pointer fra interviewene (Kvale & Brinkmann, 2015).

I første omgang udsøges perspektiver, som de umiddelbart træder frem, når vi læser de transskriberede interview. Derefter tematiserer vi udsagnene og samler således perspektiverne i temaer. De udvalgte temaer bliver således genstand for vores videre fortolkning og teoretiske analyse af de psykologiske fænomener der viser sig.

Ud fra meningskondenseringen af vores interviews, kom vi frem til at inddele de fremkomne temaer i tre samfundsniveauer mikro, meso og makroniveauet. Dette med argument om at vi på mikroniveau kan analysere på hverdagslivets betingelser og hvordan disse influerer subjektets holdninger, følelser og *handlemuligheder*. De samfundsmæssige betingelser der kan have en påvirkning på kvindernes *daglige livsførelse* udfoldes på et mesoniveau, og slutteligt udforskes de betingelser der på et makroniveau igen kan få betydning for de foregående niveauer. Derudover vil vi inddele analysen i undertemaer med udgangspunkt i kvindernes frembragte perspektiver.

Fundene fra ekspertinterviewene udgør et supplement til fundene fra fokusgruppeinterviewet, særligt med fokus på de strukturelle betingelser der gør sig gældende for rådgivningspraksis og dermed for kvindens selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret. På den måde får vores empirisk indsamlede viden, som tidligere beskrevet flere ben at gå på. Vi har kvindernes 1. persons perspektiv på følelser og oplevelser. Hertil inddrages et 3. personsperspektiv fra eksperterne der forholder sig til de rådsøgende kvinder. Ydermere udfoldes eksperternes 1. persons perspektiv på strukturelle driftsbetingelser af pædagogisk psykologisk rådgivning. Både fokusgruppens og eksperters betragtninger forholdes til en ramme af historisk og kulturel udvikling på området for abort og kvinders rettigheder.

Med afsæt i vores hermeneutiske tilgang er det for os essentielt, ikke blot at analysere på det sagte, men at kunne tage et spadestik dybere og dermed i højere grad kunne opnå indsigt i menneskets intentioner og oplevelser. Gennem fortolkning af de udvalgte temaer, vil vi være i stand til at udvikle strukturer og meningsrelationer, der ikke umiddelbart fremtræder i teksten og som kan belyse det dialektiske forhold mellem subjektet og samfundet (Kvale & Brinkmann, 2015).

7.2 Teoretisk analyseramme som en del af vores analysestrategi

Teori er et essentielt element i kritisk forskning, da den kan anvendes til at konceptualisere de psykologiske fænomener, der træder frem. Ved at vi inddrager teori som et væsentligt værktøj i vores analysestrategi, vil det ifølge Schraube (2017) blive muligt for os at overskride det umiddelbare, der kommer til udtryk i interviewene. Brinkmann (2013) argumenterer ligeledes for hvordan teori er et essentielt element i udforskningen af hverdagslivet, der omhandler at 'synliggøre det skjulte'. Ved at 'træde et skridt tilbage', skabes der en kritisk afstand mellem forsker og det der ønskes udforsket. Brinkmann (2013) beskriver hvordan denne kritiske position deles af foucaultianske diskursanalytikere og marxistiske kapitalismekritikere.

Kritisk psykologi har rødder til Marxismen, som gennemsyrrer det kritisk psykologiske perspektiv på problematikker, som individer og grupper møder i et givent samfund (Schraube, 2017). Med dette argumenterer vi for at Brinkmanns (2013) analytiske strategi for hverdagslivsforskning omhandlende at 'synliggøre det skjulte' er i overensstemmelse med vores øvrige metodiske og teoretiske valg.

De teoretiske perspektiver, som vi har udfoldet i projektrapportens teori-afsnit, danner grundlag for vores teoretiske analyseramme. Med inspiration fra Holzkamp (1998) udforsker vi, hvordan hverdagslivets betingelser afstedkommer dilemmaer, som subjekterne konfronteres med i deres hverdagsliv, herunder hvilke handlesammenhænge disse betingelser skaber for subjektets selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret, i forbindelse med valget om hvorvidt, hvordan og hvornår man vil være mor.

På den måde søger vi således at udforske skjulte samfundsmæssige magtstrukturer, samt hverdagslivets konfliktualitet, hvorved vi med vores psykologiske forskningsprojekt begrebsliggør den virkelighed, subjekterne giver udtryk for samt opnår en forståelse for det dialektiske forhold, der udgør betingelser for subjektets *handlegrunde*.

8. Tematiserende diskuterende analyse

I udforskningen af projektets problemformulering “*Hvordan påvirker globale strømninger på abortområdet, danske kvinders selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret?*” samt arbejdsspørgsmål “*Hvilke strukturelle praksisbetingelser er der for den pædagogiske psykologiske rådgivning i Danmark?*” vil følgende analyse tage udgangspunkt i de temaer der har udfoldet sig gennem empirien. Dette med fokus på henholdsvis mikro-, meso- og makroniveau, hvorfor disse samfundsniveauer danner en ramme for overordnede temaangivelser. Endvidere vil vi identificere ligheder og forskelle samt tværgående mønstre i det transskriberede materiale, med det formål at kunne udforske projektets problemformulering.

Med afsæt i subjektets *deltagelse* i interviewet og beskrivelser af de kontekstuelle betingelser der for fokusgruppen italesættes, giver det os mulighed for at kunne forstå subjektets tænke-, føle- og handlemåde (Schraube, 2017). Som en essentiel del af udforskningen af projektets problemformulering, vil vi derfor i det følgende inddrage fokusgruppens refleksioner de har gjort sig undervejs i interviewet, samt erfaringer de trækker på. Hertil ønsker vi med følgende analyse at belyse betydninger og betingelser der kommer til udtryk og gør sig gældende for kvindernes *daglige livsførelse*.

8.1 Betingelser på mikroniveau

Af empirien synes der gennem kvindernes 1. persons perspektiv særligt at fremkomme tre temaer omhandlende; følelser der kommer i spil for subjektet, herunder grunde for at deltage i fokusgruppen. Derudover sociale relationers indvirkning på følelser og *handlemuligheder* samt samfundsnormer, heri også tabu på området. Indledende vælger vi at se på kvindernes motivation for at deltage i fokusgruppeinterviewet, for derigennem at indkredse de hverdagslivsbetingelser der afspejles i deres udtrykte meninger, holdninger og følelser, i forhold til projektets interessefokus. Dernæst udforsker hvorledes de forskellige betingelser kan give adgang til henholdsvis *restriktive* og *ekspansive handlemuligheder* (Holzkamp, 1998).

8.1.1 Følelsesmæssige implikationer

Som introduktion til fokusgruppeinterviewet introducerede deltagerne sig for hinanden gennem en faciliteret præsentationsrunde. Her kom der implikationer til syne hvor motivation for *deltagelse*, og her særligt for Siw, var tydeligt funderet i følelsesmæssige aspekter:

”Jeg tror særligt at (jeg deltager her) fordi jeg har en veninde, der lige er gået igennem det (abort) så det har fyldt meget i vores snakke og så syntes jeg at det var fedt, at I lige hev fat (i mig) og ja jeg synes at det lød spændende” (Bilag 3, s. 12).

Med anvendelse af Dreiers (1999) kritiske psykologiske blik ses hermed en analytisk pointe i, at Siw indtager en *position* på baggrund af de erfaringer, som hun har med fra de betingelser, som hun befinder sig overfor i hverdagen. Sammenholdt med *lokaliteten* i fokusgruppen, indfanges ikke det personlige, men snarere Siws *standpunkt* som derved farver hendes *deltagelse* og som danner forbindelsesled mellem hende som subjekt og verden (Dreier, 1999; Jensen, 2014).

Ligeledes udtrykker Gry sin motivation for deltagelse:

“Jeg tror grunden til, at jeg syntes det var spændende, er både nogle personlige årsager i forhold til, altså sådan, jeg er feminist [...], så jeg syntes det var ret interessant og så sådan professionelt, så er jeg jo seksualunderviser for folkeskoler og gymnasier, [...] Jeg tror bare hele det her emne, som omhandler krop og rettigheder er bare noget der sådan er en meget hjertesag for mig” (Bilag 3, s. 13).

Også Thea istemmer med begejstring om deltagelse i fokusgruppeinterviewet:

“Det (deltagelse i fokusgruppeinterview) syntes jeg egentlig bare var vildt spændende, sådan at egentligt bare overgive mig til det, der nu blev lagt hen til mig og så er det jo også et fedt emne” (Bilag 3, s. 13).

Med inddragelse af Holzkamp (1998) begreb om *handleevne*, kan der i tillæg til Dreiers (1999) perspektiver, indskydes at henholdsvis Siw, Gry og Thea, alle med deres *standpunkt*, handler på en måde hvorved deres mulighedsperspektiv ved *deltagelse* i en gruppediskussion, potentielt *ekspanderes* (Holzkamp, 1998; Jensen, 2014).

Hvordan følelser potentielt kan føre til *restriktive handlemuligheder* (Jensen, 2014; Holzkamp, 1998), ser vi komme til udtryk, når Siw fortæller om hendes veninde, der for nylig havde fået foretaget en abort og om hvilke følelser og refleksioner der kom i spil, for både Siw og veninden:

”Jeg kunne godt mærke, at hun (veninden) følte sig meget skyldig [...] overfor alle dem som netop går i fertilitetsbehandling og ikke kan få børn, men rigtig gerne vil have det, nu hun ikke vil have det her barn “ (Bilag 3, s. 20).

Når Siw i ovenstående beskriver hendes oplevelse af venindens skyldfølelse, bliver det, i et kritisk psykologisk analytisk perspektiv, et konkret eksempel på de komplekse overvejelser der har betydning for subjektet i spørgsmålet om, hvorvidt, hvornår og hvordan en kvinde har lyst til at blive mor. Når Siw identificerer skyldfølelsen hos veninden i relation til omverdenen, kan man med Dreiers perspektiver for *deltagelse* argumentere, at Siw indtager en *position* der, på venindens såvel som på egne vegne, undersøger potentielle *handlemuligheder*. Herved illustreres hvorledes det at tage et *standpunkt*, på baggrund af *position* og *lokalitet* i forskellige komplekse problemstillinger, kan opleves som konfliktuelt og være angivende for hvordan subjektet ser sin tilværelse og *handleevne* (Dreier, 1999; Holzkamp, 1998; Jensen, 2014). I en videre tolkning kommer konfliktualitet til udtryk ved Siws oplevelse af venindens skyldfølelse over sit valg om abort. Dette i lyset af refleksioner over, at det ikke er alle forundt at kunne få børn.

Den konfliktualitet man som kvinde står i, når man befinder sig over for spørgsmål i relation til hvorvidt, hvordan og hvornår man vil være mor er noget som interesseorganisationen ‘Mødrehjælpen’ kender til (Mødrehjælpen.dk, u.å.). Mødrehjælpen har årligt 405 henvendelser og i interview med ‘Mødrehjælpen’s nationale rådgivningschef, Susanne Svenningsen fortæller hun, hvordan de mener, at kunne understøtte rådssøgende i de følelser, tanker og potentielle handlinger som de befinder sig overfor.

Ligeledes argumenterer Susanne Svenningsen for at 'Mødrehjælpen's tilbud er 'uvildig' og "det vil sige, at vi kan hjælpe kvinden til at træffe det valg, der er det rigtige for hende på et bredere oplyst felt" (Bilag 5, s.3). Susanne Svenningsen tilføjer desuden, at de rådssøgende kvinder ofte befinder sig i et dilemma:

"Det er (for os) at få afdækket de her dilemmaer og få hjulpet dem (de rådssøgende) til ligesom at prioritere. Sådan kan vi hjælpe kvinden til at træffe de(t) valg, som hun skal (træffe). Men også hjælpe hende til at tro på at hun har evnen til at træffe det, fordi det er jo også dét vi oplever. 'At det kan være rigtigt, rigtigt svært at tro på at man faktisk selv er i stand til at gøre det her'. Og derfor er det super vigtigt, hvis vi (Mødrehjælpen) skal stå på, og det skal vi, at det er kvindens valg i sidste ende. At det er et neutralt rum vi tilbyder her (Bilag 5, s. 3).

Oplevelsen af skyld som reaktion på viden eller information, ser vi også komme til udtryk hos Mia, der reflekterer over betydningsdannelser, som kan afstedkommes ved information, der er misvisende af karakter. Med inspiration i præsenteret kampagnematerialet om 'Fisters fight' (jf. kap. 6.2.4) og som svar på Siws fremlagte betydningsdannelser fra tidligere, udtaler Mia følgende:

"Det (informationen) er jo designet til at du skal få skyldfølelse og de viser også igen et helt forkert billede af et foster i det stadie, hvor du (Siw) siger det er en birkes. Og de har nærmest tegnet det som om, at den har fingernegle og det hele allerede og hjertebanken og sådan noget. Så jeg kan godt forstå hvorfor man bliver oprevet af det, hvis du i forvejen står med et valg, som der måske etisk er rigtigt svært for nogle. At man ligesom får de her "second thoughts" og ligesom gerne vil genoverveje situationen. Men jeg syntes også som Thea siger, det er jo fair at folk har de holdninger de har, men jeg syntes bare heller ikke du skal pådutte andre, tvinge det ned over andre" (Bilag 3, s. 20).

Heri kan det tolkes at Mia såvel som 'Mødrehjælpen' anser, at en betingelse for *daglig livsførelse* (Holzkamp, 1998) er, at have retten til selv at bestemme hvilket *standpunkt* man vil tage. Dette synes dog efter Susanne Svenningsens udsagn at dømme, ikke at være så ligetil for alle, hvorved de har brug for støtte til at tage deres eget *standpunkt* (Dreier, 1999).

8.1.2 Sociale relationer

I ovenstående analyse fandt vi, hvordan følelser kan anskues som betingelser, der potentielt kan influere kvinders selvforståelse i relation til hvorvidt, hvornår og hvordan de ønsker at blive mor og dermed også hvordan de ville føle hvis de stod overfor valget om at skulle få foretaget en abort eller ej. Som endnu et tema gav kvinderne også udtryk for hvordan de sociale relationer spiller en rolle i forbindelse hermed. Vi vil således i det følgende udfolde hvordan vi, som tema tolker betydninger af sociale relationer som betingelser, der har indflydelse på kvindernes *handleevne* (Jensen, 2014; Holzkamp, 1998).

8.1.2.1 Partnerens rolle

De sociale relationers betydning, kommer blandt andet til udtryk gennem følgende citat:

”Jeg havde en eks som jeg boede med et par år, hvor det godt kunne være rimelig relevant at jeg også godt kunne have fået et barn med ham. Øhm, og i den periode tænkte jeg rigtig meget over det og hvad ville jeg egentlig gøre hvis jeg blev gravid. Jeg havde egentlig altid tænkt at jeg ikke skulle have børn” (Gry, bilag 3, s. 37).

Med dette citat giver Gry udtryk for, hvordan et partnerskab kan have indflydelse på overvejelser omkring abort som et valg eller fravalg i tilfælde af graviditet. Med dette citat argumenterer vi således for, at man kan anskue partneren som en hverdagslivsbetingelse, der har indflydelse på kvindens *daglige livsførelse* og *handlemuligheder* (Holzkamp, 1998) og som relaterer sig til kvindens selvbestemmelsesret og selvforståelse.

Dette ser vi endvidere når Gry fortsætter:

”Jeg synes også det er lidt skræmmende hvorvidt ens partner er med til at påvirke om man vil have børn eller ej [...] for mig ville det være klart at jeg skulle have en abort lige nu hvis det var. [...] for jeg ville nok ikke helt have børn men jeg ville gerne den her partner (Bilag 3, s. 37).

Disse betragtninger som Gry sætter i spil, hvad vi med Holzkamps (1998) tilgang, identificerer som *ekspansive* og *restriktive handlemuligheder*, kommenteres ligeledes i vores interview med Jeppe Hald, leder af rådgivningen i 'Sex & Samfund':

“Vi møder typisk dem, som ikke vil være gravide. Der er nogle enkelte, vi får ind i vores rådgivning, en gang imellem, som er mere i tvivl om, hvorvidt det er det rigtige tidspunkt for dem at blive mødre og om det er den rigtige relation de er i, i forhold til at blive mødre. Dem møder vi også, og indimellem møder vi sådan set også en partner til en der er gravid, med nogle af de her typer spørgsmål. De er jo ligesom vigtige at tænke på også, selvom det er kvindens ret at beslutte hvad der skal ske med hendes krop” (bilag 6, s. 3).

Med Holzkamps (1998) tilgang til *handleevne* kan det argumenteres, at kvindernes sociale relationer kan ses, som en del af deres *livsførelse* eller som Dreier (1999) beskriver som *livsbanens* handlesammenhænge (Jensen, 2014). Herved forstået som, at kvindens personlige praksissammenhæng, hænger sammen med og bevæger sig på tværs af andre praksisser som blandt andet en partners handlesammenhæng (Dreier, 1999; Jensen, 2014).

8.1.2.2 Tabuer i Sociale relationer

Ud over partneren som en hverdagslivsbetingelse, der har indflydelse på kvindens *handleevne*, fremhævede kvinderne i fokusgruppeinterviewet også hvordan oplevelsen af at kunne tale om emnet abort i sociale sammenhænge, spiller en rolle. Som beskrevet afslutningsvist i afsnit 8.1.1, følger der med spørgsmål om kvinders selvbestemmelsesret og selvforståelse en række tabuer, der relaterer sig til sociale relationer, og som vi i det følgende vil rette vores fokus mod.

Som facilitering blev fokusgruppen præsenteret for videoklipet ‘*Hvad tænker du om mig når jeg fortæller dig at jeg har fået en abort?*’ (P3 x DRTV, 2020) (jf. 5.2.4). Livs umiddelbare reaktion på videoen var, at hun kunne sætte sig ind i pigens historie:

”Jeg tænker jeg ville have præcis de samme tanker hvis jeg var i den samme situation. [...] Jeg tror også jeg ville tænke ‘Shit det havde jeg virkelig ikke tænkt kunne ske’. Du ved når man er forberedt og man er et ansvarligt menneske og man tænker det er ikke en situation man vil ende i, og at det kan ske for rigtig mange” (Bilag 3, s. 33-34).

Gry kommenterer også på, at det er ærgerligt at man skal tænke på hvad andre tænker:

” Det er super ærgerligt, at hun har en følelse af, at hun bliver dømt for et valg hun har taget. Jeg tror også at jeg begynder at tænke, hvad nu hvis det var så mange andre valg, hvad nu hvis jeg blev dømt for at tage en blå bluse på, det er selvfølgelig et mindre valg men ens livsvalg er altid på bekostning af hvordan andre reagerer, hvad andre tænker” (Bilag 3, s. 34).

Her spejler Liv og Gry sig ikke alene i pigens historie, men Liv generaliserer også situationen ved at perspektivere over, at en lignende situation ville kunne ske ‘for rigtig mange’. Også Gry gør med sin udtalelse, indsigelser imod den måde mennesket stiller sig fordømmende overfor hinanden. Med udgangspunkt i kommentarerne fra Liv og Gry, kan man i lyset af kritisk psykologi således argumentere, at subjektet ikke tager beslutninger i et tomrum. Kvinden vil altid påvirke og blive påvirket af andre. Herved understøtter udtalelserne teorien om det dialektiske forhold mellem subjekt og omverden (Holzkamp, 1998). Kvindens handlinger bliver således en del af *praksisser*, der finder sted i tid og rum og som involverer og er reguleret af andre (Dreier, 1999; Jensen, 2014).

Mia forklarer i det følgende, hvordan hun selv ville håndtere en utidig graviditet:

”Jeg har personligt altid haft det sådan, at jeg ville have fået foretaget en abort, mod at jeg så ikke ville sige det til min omgangskreds, men det ville så også være fordi at jeg ville være bange for, hvad de tænkte om mig” (Bilag 3, s. 36).

Med dette argumenterer vi for, at der forekommer et tabu omkring det at få foretaget en abort. Et tabu der, i et kritisk psykologisk perspektiv, tillige ville kunne virke *restriktivt* på kvindernes *handlemuligheder* (Holzkamp, 1998), idet kvinderne ville være dårligere stillet, ved at isolere sig selv i en situation, hvor de måske ville have brug for nogen at betro sig til.

Denne tolkning understøttes af Siws følgende udsagn:

”Jeg tror jeg hvis det var mig selv, at jeg ville have et behov for at snakke højt om det [...], med mine nærmeste, men det tror jeg lige så meget er fordi at jeg kunne forestille mig at det hårdt og sætter mange tanker og følelser i gang som jeg ville have svært ved at være i alene” (Bilag 3, s. 38).

I Siws fortælling om veninden, der har fået foretaget en abort, fortæller hun, at hun med venindens accept, har inddraget en anden fælles veninde i ønske om at bryde tabu. Her bliver hun i stedet mødt med hvad hun identificerer som tabu. Dette ved at den fælles veninde ret hurtigt vender sin opmærksomhed fra overvejelserne om abort, mod hvordan graviditeten kunne opstå i undren om spørgsmål til anvendelse af prævention: “Og der kunne jeg godt mærke (at) der var en lille smule fordømmelse over måden hun blev gravid på. Så der følte jeg der var noget tabu i det” (Bilag 3, s. 38).

Nogle af de betingelser, der påvirker kvinderne, beskriver de ved, at de har en oplevelse af abort som værende influeret af tabu og samtidig forbundet med en følelse af skyld og skam. I vores baggrundsafsnit beskrev vi, hvordan at ønsket om en mere liberal abortlovgivning i 1930'erne, gav anledning til frygt for, at det ville forårsage en stigning i abortantallet samt påvirke seksualmoralen og føre til øget promiskuitet (Sørensen, 2017; Danmarkshistorien.dk, 2011). Med fokusgruppens fortællinger omkring fordømmelse, kan vi sammenlagt med vores historiske viden tolke, at der stadigvæk er et stigma omkring promiskuitet og seksualmoral hos kvinder. Forklaringen på dette skal findes i historiciteten og dette kan således tolkes som værende en hverdagslivsbetingelse for kvinders *handleevne* (Holzkamp, 1998) og selvforståelse i dag.

Thea deler ligeledes hendes tanker om tabu blandt hendes sociale relationer:

”Altså jeg har ikke haft en sådan central oplevelse i min vennegruppe der har fået os til at gå i dybden med (emnet om abort). Jeg har selvfølgelig tænkt over emnet og jeg har i samtaler med mig selv reflekteret over det. Og når jeg f.eks. også bliver spurgt som nu, så vil jeg ikke have noget imod at tale om det. Men jeg tror egentlig at der er den der væg (tabu, der opstår) per automatik, som gør at, (min vennegruppe og jeg ikke taler om det)” (Bilag 3, s. 39).

Opsamlingsvist kan man med refleksioner der relaterer sig til sociale relationer antyde, at der ikke er et rum for, at samtaler vedrørende stillingtagen til abort, kan flyde frit. Ved at bruge

Schraubes (2017) konceptualisering af den *symmetriske reciprocitet*, viser fokusgruppens tilkendegivelser her, at de gør sig tanker om, at andre også har gjort sig disse overvejelser. Den enkelte kvinde kan meget vel have taget et *standpunkt*, hun er villig til at dele med andre. Der synes dog at være ‘noget’ der afværger, at emnet bliver taget op og der kan argumenteres for at dette ‘noget’ kunne være samfundsnormer og tabu på området. Dette kunne således tolkes som en beskrivelse af de sociale *handlegrunde* (Schraube, 2017), *handlegrunde* der her viser sig at blive *restriktive* for *handlemulighederne* (Holzkamp, 1998).

8.1.3 Samfundsnormer & Tabuer

Tabu synes for vores fokusgruppe ikke kun at rette sig mod sociale relationer men undervejs i interviewet, afstedkom der også fokus på tabu, der relaterer sig til samfundsnormer, der potentielt kan påvirke kvinders *handlemuligheder* (Holzkamp, 1998).

Efter Grys fortælling og betydningsdannelser i forbindelse med venindens graviditet og abort (jf. 8.1.2.2), reflekterer Thea over betydningen af, ikke at have tænkt så meget over hvor omgærdet emnet er af tabu. Ikke blot blandt sine sociale relationer men måske også som produkt af sociale normer. Derfor vil vi i det følgende belyse kvindernes perspektiver på hvordan tabu blandt sociale relationer synes at være sammenfiltret med sociale samfundsnormer. Med undren stiller Thea spørgsmål om betydningen af ikke at have tænkt så meget over emnet: ”Er det en sjælden ting, at det ikke bliver talt om? eller er det [...] (et resultat af en slags) automatik, at vores umiddelbare reaktion er, at der ikke rigtig er tænkt og talt så meget om det?” (Bilag 3, s. 39).

Med udgangspunkt i Grys fortælling reflekterer Thea over om hun selv eller nogen tæt på hende, kunne havne i en lignende situation hvor, det at tale om abort fremstår som tabubelagt. Hertil stiller hun eftertænksomt spørgsmålet; “Hvorfor skal man egentlig tysse omkring det her? Eller hvorfor skal jeg? Så der kan egentlig også opstå noget drama omkring det. For der er noget socialt i det når det (samtale om abort) sker så sjældent” (Bilag 3, s. 39).

Med dette citat kommer det således til udtryk, hvordan Thea reflekterer over det potentielle ‘drama’, der kan opstå omkring emnet abort i sociale sammenhænge. Dette på baggrund af, at hun giver udtryk for at abort sjældent italesættes, hvorfor vi tolker at hun refererer til et potentielt drama som opstår, fordi der sandsynligvis er forskellige holdningstilkendegivelser, der potentielt kan være genstand for konflikter i en vennegruppe.

Her ser vi igen hvordan Theas citat kan ses som udtryk for den *symmetriske reciprocitet*, i forhold til at være bevidst om vennegruppens *handlegrunde* (Schraube, 2017).

Liv vedkender sig også denne stillingtagen og forsøger at forklare det med denne analogi:

”Jeg har lyst til at sammenligne lidt med politik. Det er ikke mange der snakker politik i hverdagen, men når der så er valg, så er man måske nødt til at snakke om det eller så snakker man mere om det “Nåh men kommer i ned og stemmer eller?” Så hvis nu der er nogen der bliver gravide, så snakker man måske om det mere, end hvad man normalt gør fordi man ikke tænker over det ik?” (Bilag 3, s. 39).

Foruden de mere konkrete eksempler på hvordan en praksisbetingelse kan være med til at normalisere og aftabuisere abort og hvordan det italesættes, bliver samfundets øvrige strukturer også problematiseret af Gry:

“Jeg tror faktisk, i min optik, er det vigtigste, at vi skal ændre diskursen i samfundet. Og om hvordan vi snakker om, ikke kun abort men snakker om sex og lyst og seksualitet alle de her ting, fordi abort kommer til naturligt at være en ting der følger med” (Bilag 3, s. 44).

På baggrund af det præsenterede videoklip ‘*Hvad tænker du om mig når jeg fortæller dig at jeg har fået en abort?*’ (jf. 6.2.4) udfolder også Siw sine tanker om samfundsmæssige påvirkninger: ”Jeg tænker så er der vel også en diskurs der ikke er særlig åben for, at man får foretaget en abort” (Bilag 3, s. 33). Med denne bemærkning, kan man tolke at Siw, ligesom pigerne i de foregående citater, anser, at der findes en norm i samfundet, der kan være bestemmende for hvordan man anskuer sig selv, man kunne sågar sige, at det at få foretaget en abort synes tabuiseret. Med et kritisk psykologisk blik kan man på den baggrund pege på at samfundets normer påvirker kvindens kommen til forståelse med sig selv, og i sidste ende kan komme til at påvirke hendes *handleevne*. Dette også beskrevet af Holzkamp, som subjektets livsførelse anskuet som en social selvforståelse (Holzkamp, 1998).

Fokusgruppen henviser med ovenfor gennemgåede citatnedslag til, at det at kunne skabe en åben dialog om emnet, er med til at bidrage positivt på de ellers strukturelle betingelser kvinderne oplever, der er med til at påvirke “diskursen i samfundet”; “Jeg syntes nemlig også at der er en kamp i og ligesom lade det forblive en naturlighed, sådan så det også er en måde at kæmpe for den rettighed. Det naturligt, det er sådan det er “ (Thea, bilag 3, s. 43).

Dette kan tolkes som, at spørgsmål om hvorvidt, hvornår og hvordan man ønsker at blive mor, deri spørgsmål om abort, er tabubelagt og derved bliver en samfundsnorm der kan være afgørende for de handlemuligheder og deraf den *handleevne* kvinder i Danmark har (Holzkamp, 1998).

8.2 Betingelser på mesoniveau

I følgende afsnit vil vi anskue hvilke betingelser for *daglig livsførelse*, der synes fremtrædende i vores empiri, når vi anskuer dette på mesoniveau. Vi vil med dette forsøge at få et indblik i hvorledes subjektet håndterer og oplever de komplekse livssituationer de befinder sig i. Her vil vi trække på subjektets eget perspektiv og belyse hvilken betydning de betingelser, der gør sig gældende i samfundet, har for kvinderne, hertil vil vi inddrage relevante perspektiver fra vores ekspertinterview. Således vil vi udfolde hvordan subjektet bevæger sig ud over hverdagslivets betingelser og hvilken rolle teknologien har for subjektets *daglige livsførelse*.

8.2.1 Hverdagslivets handlemuligheder

I vores empiri kom det til udtryk, hvordan kvinderne oplevede begrænsende betingelser af hverdagslivet fra bestemte højreorienterede tilgange og strukturelle vilkår. Betydningen af dette i henhold til deres selvforståelse og selvbestemmelsesret og for adgangen til at ekspandere deres *handlemuligheder*, vil blive udfoldet i det følgende.

Efter præsentationen af anti-abortkampagnematerialet ”Fisters Fight” blev fokusgruppen bedt om at reflektere over deres umiddelbare indtryk af kampagnen. Her reagerer Gry med hvad hun udtrykker som vrede og indignation på sårbare kvinders vegne og ytrer uddybende:

”Altså hvis jeg så det her (kampagnematerialet), så ville det bare være sådan ‘Ja ja Fuck det’. Men jeg er også privilegeret og er ressourcestærk. Hvis jeg ikke var det, ville jeg måske sidde med en dårlig samvittighed, som der overtog mit eget valg. Og hvis valg er det så? Så er det hverken fosterets eller mit valg”
(Bilag 3, s. 16).

Et perspektiv vi finder relevant at fremhæve, er hvordan Gry giver udtryk for at anti-abort strømninger, ikke i væsentlig grad påvirker hendes selvforståelse og oplevelse af selvbestemmelsesret, med det argument at hun er privilegeret og ressourcestærk.

Med afsæt i Dreiers (1999) anvendelse af begrebet *position* som en del af *deltagelse* kunne man tolke at Gry *positionerer* sig som privilegeret og ressourcestærk. Ifølge Holzkamp (1998), giver dette hende en *ekspansiv handlemulighed*, i forhold til ikke at lade sig påvirke negativt af materialets indhold. Ifølge Dreier (1999) kunne det også siges, at hun for sit eget vedkommende har taget et *standpunkt*, hvor hun ikke tillader at betingelser, såsom højreorienteret kampagnemateriale, skal determinere hendes handlinger. Med udtalelsen 'Fuck det' kan det tolkes at Gry har en stærk forståelse af selvbestemmelsesret og derfor kan tage afstand fra kampagnens mål om 'at overtage' hendes eget valg. Hun forholder sig altså kritisk, til den viden hun får gennem kampagnen, hvilket illustrerer at der ikke blot er tale om en ensidig påvirkning, men at subjektet besidder en *handleevne* (Holzkamp, 1998).

Samtidigt, udtrykker Gry en bekymring for, at det ikke er alle forundt at indtage denne *position* og derved have muligheden for at tage et *standpunkt* der i lige så høj grad er urokkeligt (Dreier, 1999). Hun argumenterer for at betingelser for *deltagelse* er anderledes for nogle kvinder, end hendes egne betingelser, hvorfor de vil være mere udsatte for at blive påvirket af denne slags kampagner. Vi anser således Grys udtalelse som udtryk for, at sårbarhed og ressourcer er betingelser, der har indflydelse på hvorvidt anti-abort strømninger påvirker kvinders selvforståelse eller ej. I anskuelse af information som betingelse, argumenterer vi for at information ikke i sig selv har indflydelse på subjektets *handlemuligheder*, men kan indgå i skabelsen af handlesammenhænge for kvinden i hendes *livsbanes* praksissammenhænge (Dreier, 1999). Dermed kan vi argumentere, at Gry og de kvinder hun henviser til, som subjekter ikke er isoleret fra omverdenens betingelser, men snarere definerer deres selvforståelse og selvbestemmelsesret i en dialektisk vekselvirkning (Holzkamp, 1998).

Vi adspurgte kvinderne, der deltog i fokusgruppeinterviewet, om de havde stødt på kampagnematerialet forud for interviewet. Dog kom det til udtryk under første del af denne analyse, hvordan kvinderne efter at blive præsenteret for materialet eksempelvis mærker vrede og at der spilles på dårlig samvittighed. Udtalelser fra vores ekspertinterviews indikerer ligeledes, at 'Retten Til Liv' med deres rådgivningsportal 'Abortlinien' potentiel udgør en trussel for kvinders selvforståelse og selvbestemmelsesret.

I ekspertinterviewet med leder af rådgivningen i 'Sex & Samfund', Jeppe Hald, udtrykker han bekymring over kampagnematerialet i adressering af at materialet, netop som Gry ovenfor også beskriver, efterlader unge kvinder, der skal forholde sig til mulig abort, med en følelse af skyld og sorg:

”Så det vil sige at den (Kampagnen) på en eller anden måde udskammer eller skaber skyldfølelse hos de her kvinder. Man kan sige at den etiske overvejelse der ligger i det, er én som man kan sige mange kvinder selvfølgelig skal gøre sig i forbindelse med en abort, men mere ud fra kvindens egen etiske standpunkt. Ikke ud fra fosterets” (Bilag 6, s. 5-6).

Hermed kan vi tolke at Jeppe Hald ligeledes anser denne kampagne som en mulighedsbetingelse for *handleevne*, idet en følelse af skyld og skam vil lede til *restriktive handlemuligheder* (Holzkamp, 1998).

Sex & Samfund har, ifølge Jeppe Hald, arbejdet med abort og ønskebørn, lige siden de blev stiftet i 1956 og vægter ikke alene information men også rådgivning om *handlemuligheder* for den gravide, også hvis man ikke ønsker at føde barnet (Bilag 6, s. 3). Heri kan der argumenteres for, at deres mål således må opfattes som at bibeholde kvinders *ekspansive handlemuligheder* og det redskab de tager i brug, er at tilbyde bred viden der tillader kvinder at udvikle deres eget *standpunkt* (Dreier, 1999).

I interview med Psykolog og formand for 'RådgivningsDanmark' Anna Bjerre kommenterer hun ikke direkte på fremlagte kampagnemateriale, men argumenterer, ligesom Jeppe Hald, for vigtigheden af hvordan man med kampagnemateriale bør tage højde for at efterlade et mulighedsrum for målgruppen: ”Jeg får lyst til at citere Kirkegaard om vigtigheden i at ’møde individet hvor det er’ og hjælpe individet videre derfra hvor de er, ud fra de muligheder som der byder sig” (Bilag 4, s. 4). Anna Bjerres perspektiver, går godt i tråd med den generelle antagelse i kritisk psykologi, om at subjektet håndterer hverdagslivet i relation til de sociale og samfundsmæssige strukturer det befinder sig overfor (Holzkamp, 1998).

Herved bliver fundamentet for god rådgivning at tage udgangspunkt i den praksis den enkelte kvinde befinder sig i (Dreier, 1999). I videre anvendelse af Dreiers teori om *livsbane*, kan det ligeledes indtænkes, at kvinderne befinder sig i forskellige praksisser, der påvirker hinanden på tværs. Derved udgør det et kompliceret net af *lokalitet*, *positioner* og *standpunkter* der skal indtænkes for, at vejledningen kan udvide kvindens *handleevne* i forhold til at indtage et nyt *standpunkt*.

National rådgivningschef i 'Mødrehjælpen' Susanne Svenningsen beretter om hvordan 'Mødrehjælpen', med perspektiver for hvordan den rådssøgende efterlades, har kendskab til kvinder, som forud for kontakt med 'Mødrehjælpen', "beklageligvis" (Bilag 5, s. 5) har været i kontakt med 'Abortlinien':

"Det er kvinder der beretter om at være blevet presset ud i et valg og at de har det rigtig svært og føler sig skamfuld og står jo faktisk i en situation, hvor de er meget mere krisepræget end det havde været nødvendigt. Og det er jo fordi, at de (Retten til liv) står værdimæssigt et helt andet sted, så det vi (Mødrehjælpen) typisk hører er at kvinderne efter kontakt med 'Abortlinien', har oplevet en negligering af de ting, som de står og oplever som en udfordring i forhold til det valg de skal træffe" (Bilag 5, s. 5).

Susanne Svenningsen fortæller at 'Mødrehjælpen' heller ikke direkte har kommenteret på kampagnematerialet i den offentlige debat. Dog tilkendegiver hun at 'Mødrehjælpen' er meget bekendte med organisationen 'Retten til liv' og ikke mindst dennes abortrådgivning 'Abortlinien'. En abortvejledning som ifølge Susanne Svenningsen ikke tydeligt tilkendegiver deres tilhørsforhold til organisationen 'Retten til liv'. I tillæg hertil kan hun berette at:

"Nogle gange er der læger der ringer til mig og klager over den rådgivning som deres patienter har fået i forbindelse med abort overvejelser, hvor jeg så spørger dem 'Er du sikker på, at det er Mødrehjælpen de har været i kontakt med? Og det er det typisk IKKE. Og det er fordi, det er rigtigt svært at skelne" (Bilag 5, s. 5).

Disse ovenstående citater fra vores ekspertinterviews understøtter dermed, fokusgruppedeltagerne Gry og Siws antagelser, når de siger, at der nok er nogle kvinder der ville blive negativt influeret af denne form for kampagne. Vi kan ikke sige noget om hvilke subjektive eller sociale betingelser der er determinerende for hvordan, en sådan rådgivning modtages. Man kan dog diskutere at fokusgruppedeltagerne alle er i gang med en lang videregående uddannelse, hvorfor de sandsynligvis er bedre rustet til at forholde sig kritisk. Dermed kan vi også tolke ud fra teorien om *handlemuligheder* (Holzkamp, 1998), at disse kvinder befinder sig i en praksis, hvor det at stille sig kritisk overfor en afsender af et budskab og dermed reflektere over hensigter, tillægger dem en *handleevne* der tillader dem at stå stærkere i deres *standpunkter*.

Thea demonstrerer denne evne ved at sige; ”Altså læser man det her med Amnesty. Så er man nok også en bestemt type. Altså at ytringsfrihed står øverst. Når jeg ved hvad de står for, så læser jeg at ytringsfrihed står øverst (på prioriteringslisten), så derfor bliver uretfærdighedsfølelsen fremstillet” (bilag 3, s. 5). Heri kommer vi således også med en implicit påstand om, at ikke viden alene, men evnen til at håndtere viden kritisk giver adgang til *ekspansive handlemuligheder* (Dreier, 1999).

Dette leder frem til sidste analysedel af temaet omhandlende hverdagslivets *handlemuligheder* i relation til det samfundsmæssige perspektiv. I det følgende vil vi belyse de tanker kvinderne gjorde sig om løsningsforslag til de fremstillede problemstillinger. Dette i sig selv, kan tolkes som, at den konkrete sammenhæng (fokusgruppeinterviewet) kvindernes befandt sig i gav anledning til en *ekspansiv handleevne* jf. Holzkamp (1998). I vores interview kommer kvinderne med konkrete eksempler på hvordan disse betingelser kan ændres f.eks. ved oplysning og undervisning:

“Generel oplysning, altså både for og imod [...] skaber en åben dialog. Der er ikke nogen af de her holdninger der er forkerte, men du skal være oplyst om, at der er alle de her holdninger. Og ud fra de her holdninger kan du tage dit eget ståsted” (Gry, bilag 3, s. 42).

Set med “briller” farvet af Dreiers teori om *deltagelse* (1999) taler det således ind i, at dialog udvider subjektets forståelse af reglerne for praksis og giver subjektet mulighed for at danne sit eget *standpunkt*. Denne *handleevne* ville være indskrænket, hvis man ikke var bekendt med flere sider af sagen.

Mia kommer med et bud på hvordan seksualundervisningen, kan være med til at aftabusere abort, så det ikke ses som skræmmekampagner som den oplevelse hun havde fået ved seksualundervisningen da hun var barn. Ved at oplyse hvorledes abort kan være en mulighed uden at det skal knyttes til noget selvforskyldt;

“Da jeg gik i folkeskole, da du gik i 4.-5. klasse, blev du lært ligesom omkring menstruation og seksuel lyster og at det kunne komme, hvorimod der i 9. klasse blev du lært omkring hvordan du håndterer dine følelser, jeg føler de to ting kunne godt være byttet rundt på også kunne man måske også godt inddrage det her, med abort er ikke en dårlig ting men det er en mulighed, du har hvis alt andet prævention fra A-Z ligesom fejler” (Bilag 3, s. 41).

Med dette ser vi en mangel på strukturelle vilkår, som tilgodeser de komplekse problemstillinger, der kan opstå i forbindelse med dette emne. Samtidig beskrives det af Gry;

“Det jo faktisk lærerne i folkeskolen fx, som der står for seksualundervisningen. Og så kan man vælge at booke fx ‘Sex & samfund’ [...] men problemet er jo, når det er [...] folkeskolelærere der står for det, så bliver det jo meget personligt, så det kan altså. Man kunne sagtens opleve en folkeskolelærer der ville sige at abort var dårligt. Altså sådan, det ville ikke undre mig. Med de historier jeg har hørt fra nogle af eleverne, hvad de har oplevet” (Bilag 3, s. 42).

Bekymringen her, bliver da at personlige følelser vedrørende abort, der ikke går i tråd med de ellers liberale holdninger, der anskues at være eller “bør” være i Danmark, kan få lov til at påvirke de unge mennesker og derved være *restriktive* for deres *handlemuligheder* (Holzkamp, 1998).

8.2.2 Teknologiske implikationer

Dette leder os videre til næste del i dette afsnit, der omhandler hvordan teknologien spiller en rolle for subjektets *daglige livsførelse*. Heri vil vi argumentere for, hvor meningsdannelse også kan skabes for kvinder og diskutere hvordan det påvirker deres *handleevne* (Holzkamp, 1998).

Ved flere anledninger påpeger kvinderne i fokusgruppeinterviewet, hvorledes de er blevet inspireret, af noget de har set gennem diverse medier. På denne måde illustrerer det også, hvordan de som subjekter er indlejret i en verden, der ikke alene er historisk funderet, men også betinget af det materielle, herunder teknologiske midler der står til deres rådighed (Jensen, 2014; Holzkamp, 1998). Som Brinkmann (2013) beskriver, kan hverdagslivet ikke undersøges på en tilpas tilfredsstillende måde, uden også at medtage den påvirkning f.eks. teknologiske hjælpemidler har på muligheder og begrænsninger for det enkelte menneske. Dette understreger vigtigheden i at fremhæve det teknologiske perspektiv, hvorfor det vil udfoldes i det følgende.

Vi vil her tale for at en af de betingelser, der eksisterer for kvindernes *handleevne* (Holzkamp, 1998), ligeledes er den adgang der er til teknologiske virkemidler. Eksempelvis henviser Liv til et afsnit af DR1 programmet *Tæt på sandheden*, der omhandler abortrettigheder på Færøerne, da snakken falder på hvad der skulle til for at modstandere af abort skulle få indpas i Danmark (Bilag 3, s. 10). Mia henviser til ”Der er også rigtigt meget på internettet” (Bilag 3, s. 11), når hun forklarer forskellige holdninger, hun er stødt på i

forhold til abort. Siw beskriver hvordan hun og hendes veninde søger efter argumenter for, at det er den rette beslutningen, da veninden står overfor at få foretaget en abort:

”Og der søgte jeg også på nettet, hvor stort er det, det her vi snakker om, så langt henne som hun nu var og det svarede til en birkes. Og der kunne jeg mærke, jeg tror vi begge to fik sådan lidt ro på og var sådan ”okay, det er jo næsten ingenting, det er så småt” (Bilag 3, s. 20).

I ovenstående citat indikeres det altså, at den viden som disse kvinder udsøgte på internettet, påvirkede deres *handleevne* (Holzkamp, 1998; Jensen, 2014). Siw søgte således at finde argumenter for, at beslutningen veninden foretog kunne berettiges. Der kan kun gisnes om, hvorvidt det havde haft en indflydelse, hvis hun var stødt på eksempelvis kampagnematerialet fra ’Retten Til Liv’. Siw udspecificerer ikke hvilket socialt medie, hvorfra hun fremsøgte oplysninger, men blandt udbydere af information, rådgivning og hjælp i spørgsmål om graviditet og abort findes Mødrehjælpen (Mødrehjælpen.dk, u.å). I interview med Mødrehjælpens nationale rådgivningschef, Susanne Svenningsen fortæller hun, hvordan de mener, at kunne understøtte rådssøgende i de følelser, tanker og potentielle handlinger, som de befinder sig over for:

“Vi har jo dels vores hjemmeside, hvor vi har en række artikler, der hedder ’Viden og Råd’, som vi løbende opdaterer. Og her, er der rigtig mange, der søger hjælp på egen hånd. Men vi oplever jo også, at det er sådan en form for rejse ind i organisationen, fordi nogle er hjulpet ved at læse artiklerne, der gør at de føler sig godt klædt på til det valg, de nu skal træffe; ”Er det denne her vej jeg skal gå? Og skal jeg søge noget rådgivning?” (bilag 5, s. 2)

Susanne Svenningsen pointerer dog, at emnet fortsat er tabubelagt, hvorfor hun argumenterer for at rådssøgende “ofte bruger (sociale) medier som er mindre direkte konfronterende” (Bilag 5, s. 2).

På denne måde kan der argumenteres for, at sociale medier kan anses som en betingelse for tilegnelse af viden. Det er derfor ikke kun den viden, der er i den direkte sociale kontakt, der får en betydning, men der argumenteres for at også sociale medier i høj grad, er en betingelse i hverdagslivet, som kan have indflydelse på subjektets *standpunkter* og *handlemuligheder* i deres *daglige livsførelse* (Dreier, 1999; Holzkamp, 1998).

Et yderligere perspektiv som kvinderne fremhæver, er hvordan information/teknologien/mediernes, udgør en hverdagslivsbetingelse, der har indflydelse på i hvilket omfang, kvinderne støder på de globale strømninger omhandlende abortdebatten. Liv siger eksempelvis:

“Jeg tror også at Globaliseringen og det at vi i større grad kan omgås hinanden, eller nu snakkede du om i Europa, også har meget at gøre med at vi nu får synliggjort tanker som vi ikke førhen har vidst, så holdningen for og imod abort, er mere synlig og derfor bliver også vores frygt mere synlig. Så måske kommer frygten med historien og synliggørelsen end den egentlige frygt for at abortfriheden er truet (Bilag 3, s. 8).

Med dette tolker vi således, at på trods af at Liv, ikke umiddelbart har haft en oplevelse af den selvfølgelige ret til abort som truet, erkender hun alligevel, at der i mødet med globale strømninger bliver synliggjort nogle tanker og en frygt om hvorvidt det selvfølgelige måske ikke er så selvfølgeligt alligevel. Til dette supplerer Gry ligeledes med refleksioner over de globale strømningers indflydelse; “(Jeg) har aldrig tænkt over, at det er noget der skal kæmpes for, før at alt det her i USA skete, så blev det lige lidt mere ”sat op på lystavlen” (Bilag 3, s. 25).

Vi vil således argumentere for, at teknologi i form af sociale medier, i stort omfang bliver brugt af kvinder til at indsamle viden, hvorpå de danner deres *standpunkt* (Dreier, 1999). Med øget tilgang til den globaliserede verden via teknologien, bliver det derfor muligt at betragte de globale strømninger som en betingelse for *handlemuligheder* (Holzkamp, 1998), omend dette ikke siger noget om, i hvor stor udstrækning kvinder lader sig influere af disse.

8.3 Betingelser på makroniveau

Vi vil i det følgende afsnit forholde os til empiriens fremkomne opmærksomhedspunkter der forholder sig til politiske implikationer for kvinders selvforståelse og selvbestemmelsesret. Dette med temaer der ud fra problemformuleringen forholder sig til globale strømninger samt praksisbetingelser for pædagogisk psykologisk rådgivning.

8.3.1 Globale strømninger

For at identificere hvad de globale strømninger har af betydning for danske kvinders selvbestemmelsesret og selvforståelse, blev fokusgruppen præsenteret for en række avisoverskrifter (jf. afsnit 4.3.4).

Som respons herpå blev fokusgruppen adspurgt om at italesætte deres umiddelbare refleksioner. Med overskriften fra Amnesty International, 2022; *'Poland: Activist defending safe abortion risks jail'* (Bilag 1) tog snakken udgangspunkt i Polakkers vilkår for at ytre sig.

Siw indleder med: "Jeg tænker at der er noget i forhold til ytringsfrihed. At der er en grundholdning om at abort ikke er godt og at når nogen ytrer sig om (at) aborten (bør være sikker), så skal holdningen tysses ned!" (Bilag 3, s.5). Gry byder samtykkende og opsamlende ind i samtalen med:

"Jeg tænker også at Amnestys pointe, kunne være at gøre opmærksom på, at der er noget uretfærdigt her. Det er nogens rettigheder her, der er nogen, der ikke har et frit valg i forhold til deres krop eller til at udtrykke sig og deres muligheder (...) der er nogen, der ikke har ytringsfrihed, noget bliver sat på spidsen her. Men det der vækker nogle følelser hos mig, er en personlig følelse af uretfærdighed" (bilag 3, s.5)

Som en teoretisk analytisk pointe for ovenstående debat eksempel, blev omdrejningspunktet for fokusgruppen således, hvad vi med en kritisk psykologisk tilgang kunne adressere som polakkers strukturelle vilkår eller praksisbetingelser for *handleevne* i form af *restriktive handlemuligheder* for ytringsfrihed. Et strukturelt vilkår som for fokusgruppen "vækker en personlig følelse af uretfærdighed" (bilag 3, s.5). Med den givne *lokalitet* som interviewsituation byder, kan man med udgangspunkt i Dreier (1999), argumentere at stedet og tidspunktet er influerende faktorer for de respektive fokusgruppemedtageres perspektiver, der bliver sat i spil. Den sociale rolle som beskuer til, hvad der udspiller sig i Polen, kunne med anvendelse af Dreiers (1999) begreb, sætte fokusgruppens deltagere i en *position*, hvor de med det kritiske psykologiske transformative aspekt *deltagende*, sætter spørgsmålstejn ved det selvfølgelige og at det man har taget for givet, således ændrer sin betydning (Jensen, 2014). Herved afstedkommer det personlige *standpunkt* der relaterer sig til uretfærdighedsfølelsen (Dreier, 1999; Jensen, 2014).

Den videre snak i fokusgruppen, retter sig mod en af de øvrige præsenterede overskrifter; fra 'Advokatsamfundet' i postulatet *'Derfor ville balladen om abortdom i USA aldrig finde sted i Danmark'* (Nielsen, 2022) (jf. afsnit 5.2.4). Med perspektiver for hvad de globale strømninger har af betydning for danskeres strukturelle vilkår, reflekterer fokusgruppen over om det som sker i Polen kunne være et muligt scenarie i Danmark.

Hertil ytrer Gry:

”Jeg tænker desværre, at det godt kunne være et scenarie! Altså bare fordi vi har det, som vi har det i Danmark lige nu, så er det ikke sikkert, at det forbliver sådan. Og man kan jo generelt se i hele verden, at der er en kæmpe udvikling! - både sådan der ’mere frigørende vej’ og samtidig en mere konservativ vej, hvor man gerne vil holde fast i nogle gamle værdier. Bare fordi jeg sådan personligt ikke er et sted, hvor at jeg håber på det, så tænker jeg godt at det kunne ske, for folk har jo forskellige holdninger. Det kunne være en realitet ligesom så meget andet” (Bilag 3, s.6)

Som tilføjelse deler også Liv sine løbende perspektiver på debatten:

”Jeg sidder med en helt anden følelse. Da jeg læste den her (*Derfor vil balladen om abortdom i USA, aldrig finde sted i Danmark*), så var jeg sådan ’Ja ja’ Det er rigtig nok. Det kommer aldrig til at ske i Danmark! Og jeg sidder stadig tilbage med, det er alt for langt væk. Det kommer ikke til at påvirke os! (bilag 3, s. 6).

Liv fortsætter eftertænksom med:

”Det vi (fokusgruppen), så har snakket om her i dag. Så sank mit hjerte helt ned i maven. ’Shit!’ - det havde jeg slet ikke tænkt på, at det var en mulighed. At der var nogen, der ville arbejde mod det system, som vi har etableret i Danmark. At der var nogen der ville prøve at nedbryde det. For jeg tænker. Det (lovgivningen) er jo lavet, det er sådan at det er, så det forbliver sådan” (Bilag 3, s.6).

Henvendt til Gry siger Mia:

”Altså jeg tror godt at det kunne blive en mulighed [...] Der skal bare være én (politiker) der har nok karisma, ja så kunne det (Scenariet) komme igennem (politisk) på et eller andet tidspunkt (Bilag 3, s. 6).

Med perspektiver fra Dreier (1999) kan det med ovenstående samtaleeksempel også argumenteres hvorledes fokusgruppens *deltagelse* i samtalen og ’forholden sig til’ det præsenterede materiale, tager *standpunkt* hertil og danner således forbindelse mellem subjekt og verden. Herved kan man argumentere for, at fokusgruppens kvinder forstår sig selv som aktivt medvirkende og reagerende på sociale sammenhænge og ikke blot som værende til stede (Dreier, 1999; Jensen, 2014). Således ser vi desuden et resultat af fokusgruppens gruppedynamik. Med afsæt i kritisk psykologi sætter vi med ovenstående eksempel, fokus på

hvordan fokusgruppens psykologiske processer er kulturelt og historisk funderede og formet af den sociale sammenhæng, som vi som projektgruppe, måske noget iscenesat, har bedt dem befinde sig overfor (Jensen, 2014). Når vi således udforsker, hvad globale strømninger på abortområdet har af indflydelse, for de repræsenterede kvinders *hverdagslivsbetaingelser*, kan man argumentere at den gensidige vekselvirkning på hvad kvinderne påvirker og påvirkes af, giver anledning til at stille spørgsmål til det selvfølgelige i en forståelse af at selvbestemmelsesretten kan synes skrøbelig, og måske betinget af hvad der er til stede af strukturelle og civilsamfundsmæssige forhold.

I relation til Globale strømningers indvirken på strukturelle betingelser, forholder Mia sig til et muligt scenarie med refleksioner, der dvæler ved udeblivende læring af historiske erfaringer med reference til “det, der er sket i USA, hvor Trump (som eksempel på en karismatisk leder) kommer frem (vinder indpas)” (Bilag 3, s.8). Dette på trods af hvad hun referer til som “ekstremistiske holdninger, der ikke skal frem igen” (Bilag 3, s.8).

Til de frembragte bekymringer for et muligt tilsvarende scenarie i Danmark, forholder Jeppe Hald, Rådgivningschef i Sex & Samfund, sig skeptisk. Dette set i lyset af det historiske forløb i Polen såvel som i Danmark:

”Danmark står i en meget anderledes situation end Polen. Polen har oplevet en historisk (proces), de er gået fra at være under østblokken til at blive en del af vestmagterne. De har oplevet en kirke, der fik status ved at være aktive i modstandsbevægelsen mod sovjetstyret og den (status) har de brugt til blandt andet at blokere retten til abort. Det kommer vi ikke til at se i Danmark, gætter jeg på. Først og fremmest fordi at den danske folkekirke p.t., ikke på den måde er dogmatisk omkring retten til abort. Det kunne den godt have været, men den er altså koblet så meget op på staten, at den altså ikke er en selvstændig aktør, på samme måde som den katolske kirke (er det) i Polen” (Bilag 6, s.10).

Mødrehjælpens nationale rådgivningschef Susanne Svenningsen, forholder sig ikke lige så skeptisk, om end hun ligeledes erkender, at de globale strømningers indvirken i Danmark står svagere sammenlignet med den øvrige verden. Hertil argumenterer hun at:

”Danmark har en førerposition på det her område, fordi vi har god seksualundervisning og præventionsmuligheder, ret til fri abort, ret til rådgivning om abort og forældreskab, ik? Og (ikke mindst) hjælp til den der krisesituation det også kan give” (Bilag 5, s.7).

Dette citat leder dog os tilbage til fokusgruppens udsagn som beskrevet i afsnit 8.2.1, hvor både Mia og Gry forholder sig til den seksualundervisning, de har erfaringer med. Med udsagn om at de har oplevet den som mangelfuld eller problematisk, noterer vi os de forskellige perspektiver, der sættes i spil af henholdsvis fokusgruppemedlemmerne og eksperterne i relation til strukturelle betingelser for *handlemuligheder*. Således udleder vi, at Susanne Svenningsen anskuer, at seksualundervisningen i Danmark udgør *ekspansive handlemuligheder* for subjektets praksissammenhænge, hvorimod Gry og Mia anser det som potentielt *restriktivt* (Holzkamp, 1998).

Gry påpeger yderligere en strukturel barriere for seksualundervisning som værende: ”Realistisk set, så skal der flere timer til, altså sådan ‘aint gonna happen’[...] det ville være svært i praksis i hvert fald” (Bilag 3, s. 43). Heri udpeger hun en vigtig pointe om, at der skal, øgede midler til, ellers kan der ikke skabes det mulighedsrum, der er grundlæggende for at give unge mennesker en *handleevne* baseret på deres egne *standpunkter* (Holzkamp, 1998; Dreier 1999).

I relation til de globale strømningers indvirken i Danmark fortsætter Susanne Svenningsen dog også med refleksioner over, hvad hun identificerer som ‘førerposition’;

“Og hvis den der uvildighed (som Mødrehjælpens rådgivning repræsenterer) den ophører, så mister vi jo, kan man sige, hele førerpositionen. Og det kan jeg [...] være bekymret for, at vi mister; [...] fordi det der (så kunne ske) det er jo at så popper der jo bare noget andet, tillad mig at bruge ordet; ulødigt, op eller altså et tilbud jeg kan stille spørgsmålstejn ved” (Bilag 5, s.7).

Ved kritisk psykologisk teorianvendelse kan det anskues, at Susanne Svenningsen med et 1. persons perspektiv udtrykker bekymring, der retter sig imod det strukturelle og organisatoriske uvildige civilsamfundsvirke, som hun ser sig selv som ‘førerpositions’-udøver af. Dette med implikationsbetydning på 3. persons perspektiv, relaterende sig til de rådssøgende kvinder. Herved kan det argumenteres, at hendes bekymringer forholder sig med en anskuelse af, at civilsamfundets handlinger altid er en del af en praksiskontekst, der involverer andre, og er reguleret i en kontinuerlig vekselvirkning (Jensen, 2014). Som argument for ‘Mødrehjælpen’s eksistensberettigelse understreges ligeledes mulighedsperspektivets *ekspansive* potentialitet for den rådssøgende kvindes *handleevne*. Dette som indikation for handlinger der udvider mulighedsperspektivet (Jensen, 2014).

Relateret til generelle antagelser om globale strømningers indvirken på strukturelle vilkår i Danmark, vender vi til tilbage til Jeppe Halds perspektiver for grundforskelle mellem Danmark og Polen. Her med overvejelser af værdipolitisk karakter:

”Danskerne (er heller) ikke på samme måde lige så værdikonservative som polakkerne er det. Og det tror jeg, at det ville tage længere tid før at man (Det danske samfund) ville komme derhen (det samme værdipolitiske udgangspunkt som Polen) og det handler også om at så længe at vi har en demokratisk opbakning både i vores politisk demokratiske repræsentation på Christiansborg og i befolkningen, så tror jeg ikke at de her værdier kommer til at flytte sig voldsomt meget. Rigtig mange opfatter det som ret dansk særkende at være, seksuel moralsk liberal og selvom vi måske faktisk tror at vi er mere liberale end vi er, når det kommer til stykket” (Bilag 6, s.8-9).

Jeppe Halds sidstnævnte pointe ser vi også understøttet af Grys fortælling, om hvordan hun i forbindelse med sit arbejde som seksualunderviser støder på uventede holdninger:

”Og jeg bliver gang på gang meget overrasket over hvor mange, der rent faktisk har nogle holdninger som er lidt eller meget konservative eller kontroversielle i forhold til (abort) [...] det er nok også derfor, at jeg tænker at der er en større del af den danske befolkning der faktisk er imod fri abort end jeg egentlig selv tror at der er” (Bilag 3, s. 7-8).

I relation til Jeppe Halds refleksioner over implikationsbetingelser i Danmark, så vi også i fokusgruppeinterviewet hvordan Siw gav udtryk for lignende holdning:

”Jeg tror der skulle ret meget til før det (Implikationer af globale strømninger på abortområdet) ville ske i Danmark. Fordi vi er ret opmærksomme og ret informerede om alting [...] der er et højt uddannelsesniveau og journalistikken er ret fri og det tror jeg også er med til at vi får mange informationer og at vi generelt stiller os kritiske over for mange ting. Så jeg tror at der ville være mange, der ligesom ville gå kritisk til det, hvis der kom noget bud på at det (lovgivningen) skulle ændres” (Bilag 3, s. 7).

Dette citat i forlængelse af Jeppe Halds udlægning, samt historiske og værdipolitiske kontekstforståelse, giver anledning til at sætte Schraubes (2017) indskærpelse af det kritisk psykologiske begreb om *subjektive handlegrunde* i spil. Dette som central dimension for forholdet mellem subjekt og samfund. I kølvandet på de globale strømninger på abortområdet sætter både Siw og Jeppe Hald, netop fokus på de samfundsmæssige præmisser for mulig

indvirken på danske kvinders hverdagslivsbetingelser, herunder deres selvforståelse og selvbestemmelsesret (Schraube, 2017).

Gennem fokusgruppeinterviewet, så vi dog også hvordan perspektiver på de samfundsmæssige præmisser ikke er ens for alle de deltagende kvinder. Modsat Siws udmeldning, gav Gry og Mia udtryk for, i forbindelse med refleksionerne over én af artikeloverskrifterne, at de faktisk godt kunne se “balladen om abortdom i USA kunne finde sted i Danmark’ (Bilag 3, s.6).

Samfundsmæssige betingelser, der kan have indflydelse på situationen i Danmark og heraf kvindernes *handlemuligheder*, ser vi også komme til udtryk gennem ekspertinterviewene, hvor der gives udtryk for en bekymringen om den politiske bevågenhed eller mangel af samme; formanden for frivilligrådet Anna Bjerre, forholder sig med bekymring til driftsbetingelser for civilsamfundets interesseorganisationers:

”Det er jo ikke kun (et spørgsmål om) interesse men også handling der sættes på spil. For jeg synes, da nok politikere gerne vil tale om det, men vi mangler i den grad også nogle, der gerne vil handle på det... Altså at handle på at der kommer en (statslig finansieret) støttestruktur der gør at der er et fundament for civilsamfundet at stå på” (Bilag 4, s.7).

Med afsæt i Anna Bjerres bekymring, bliver vi nysgerrige på hvad, der skal til for at sikre driften af interesseorganisationer. Med perspektiver på at sikre fremtidens rådgivning, bliver det derfor interessant i det følgende at forholde sig til en stillingtagen til politiske bevågenhed og opretholdelse af civilsamfundets interesser.

8.3.2 Interesseorganisationers virke

Frivilligrådet indgår i en arbejdsgruppe bag anbefalinger til regeringen omhandlende 'Bæredygtig finansieringsmodel for fremtidens civilsamfund' (jf. afsnit 3.5; Bilag 7). Hertil uddyber Anna Bjerre:

”Det man (med finansieringsmodellen) ønsker er at skabe en bæredygtig model for civilsamfundsorganisationer. Det er sådan i dag at civilsamfundet er sat sammen som ... skal vi kalde det 'et kludetæppe' af finansiering. Det kan være fra fonde, puljer, private, virksomheder og så videre [...]. Og det som det ofte gør for civilsamfundet (herunder interesseorganisationerne), er at det kun skaber kortvarig finansiering som resulterer i en kontinuerlig søgen efter en ny eller den næste finansiering. Det betyder at civilsamfundet ofte ikke kan planlægge langsigtet og derfor hele tiden er nødt til at være optaget af ... Altså det ene spor at udvikle den her indsats eller tiltag som har til hensigt at komme civilsamfundet til gavn, men samtidig bruge enorm mange ressourcer på at sikre finansiering. Helt lavpraktisk betyder det at (der opstår) usikkerhed omkring den indsats man skal lave. En indsats (der således risikerer at) fungere meget ustabil” (bilag 4, s.6).

Denne problematik kan 'Mødrehjælpen' relatere til i kraft af, at de tidligere har måtte varsle lukning grundet manglende finansiering. Susanne Svenningsen uddyber med forklaring om at:

“De seneste tyve år, der har vi fået et offentligt tilskud til vores rådgivning og den har været faldende. Vi er jo afhængige af (at) finansloven, hver eneste gang, falder ud til (vores) fordel. Vi får typisk en fireårig bevilling [...] og der var det jo satspuljen, der lige pludseligt blev lavet om til en reserve. Så viste det sig at der var ikke så mange penge i reserven, som vi havde håbet. Og dermed så gik vi faktisk også ned (falit/lukkede). Så vi er jo afhængige af at forhandle hele tiden, for at få penge til (drift). Vi ser gerne (at kunne modtage) et varigt tilskud (bilag 5, s.9).

Susanne Svenningsen fortsætter med: “Jeg syntes simpelthen det er for ærgerligt, at vi skal stå i en situation hver gang og have ondt i maven over om vi nu kan hjælpe nogen de næste fire år” (bilag 5, s.11).

Netop med udgangspunkt i subjektet sætter Anna Bjerre fokus på civilsamfundets strukturelle eksistensvilkår:

”Altså subjektet navigerer jo altid på flere niveauer [...] men der er stadig nødt til at blive skruet på nogle strukturelle håndtag [...]. Generelt set synes jeg, at vi tillægger det enkelte individ ret stort ansvar i kampen om sin egen ret. Og der mener jeg, at der er strukturer i samfundet, som er forpligtet til at gå ind og tage over eller understøtte” (Bilag 4, s.5).

Anna Bjerres perspektiv på hvordan, der generelt tillægges individet et for stort ansvar, hvorfor samfundsmæssige instanser har en forpligtelse overfor at støtte op om individet, taler ligeledes ind i vores tidligere fremhævnning af, hvordan betingelser som sårbarhed har indflydelse på subjektets *handleevne*. Dette taler derfor ind i det vi fremhævede under temaet sociale relationer (jf. afsnit 8.1.2), hvor Siw giver udtryk for; “Jeg kunne forestille mig at det hårdt og sætter mange tanker og følelser i gang, som jeg ville have svært ved at være i alene” (Bilag 3, s. 38).

Anna Bjerre fortsætter med fokus på vigtigheden af at varetage civilsamfundets interesser med ytringen om:

”Civilsamfundet har jo eksisteret længere tid end vores andre sektorer. Hvis du kigger på civilsamfundet, så er det dét, der ligger til grund for vores velfærdssamfund, som vi kender det i dag. (Eksempelvis) vuggestuer er jo startet som civilsamfund, og så sker der nogle ting gennem tiden, der gør at det offentlige overtager, eller på anden vis skifter sektor. Så civilsamfundet arbejder under nogle andre forudsætninger end både det offentlige og private, og det gør at blikket ind på opgaven også er anderledes. Ikke nødvendigvis bedre, men hvor det offentlige arbejder under strukturer og hjemmel, så har civilsamfundet sin berettigelse, fordi tilgangen er anderledes, og hvis man forstår at udnytte det supplement, så tror jeg at vi med borgeren i centrum, kan komme langt længere, fordi de forskellige indsatser understøtter og supplerer hinanden” (Bilag 4, s.6).

I lyset af ekspertrepræsentanternes frembragte anskuelser, er civilsamfundet i et samfundsøkonomisk praksisperspektiv afhængig af midler, som ser sig repræsenteret under statens finanslov. Dette med mål for både ‘Mødrehjælpen’s og ‘Sex & Samfund’s virke, om at kunne levere kvalitet i deres virke. I relation til kritisk psykologisk teorianvendelse synes dette ikke umiddelbart at tale sammen med Holzkamps (1998) opgør med

umiddelbarhedspostulatet, der argumenterer, at subjektet ikke er underlagt umiddelbare betingelser. Dette med begrundelse om at *handleevnen* for interesseorganisationer så vel som det enkelte (potentielt) rådssøgende subjekt, netop må se sig som værende *restriktiv* på grund af strukturelle vilkår.

8.4 Opsamlende diskussion af analytiske pointer

Opsamlingsvist har vi i kap. 8 belyst betragtninger for subjektets navigationsmuligheder, der relaterer sig til den potentielt sårbare situation en dansk kvinde kan befinde sig overfor, i overvejelser om hvorvidt, hvordan og hvornår hun vil være mor. Hertil ser vi kritisk psykologisk teorianvendelse have sin styrke ved identificering af subjektets hverdagslivsførelse. Dette med globale og nationale perspektiver for *ekspansive* så vel som *restriktive handlemuligheder*. (Dreier, 1999; Jensen, 2014). Den potentielle sårbare situation kalder, for både fokusgruppe og ekspertrepræsentanters vedkommende, på et kollektivt ansvar, hvor kvinders praksisbetingelser i et teoretisk lys, kontinuerligt bliver anskuet som værende i vekselvirkning mellem individuelle, relationelle, civilsamfundsmæssige og politiske forhold. Hertil bliver en svaghed ved vores teorianvendelse, i vores perspektiv, diskussionen om Holzkamps *umiddelbarhedspostulat*, i hvorvidt subjektet reelt kan se sig fri fra at være underlagt praksismulighedernes vekselvirkning. Altså at den danske kvindes selvbestemmelsesret og selvforståelse og dermed også *handleevne*, snarere må anses som værende underlagt den måde civilsamfundet har organiseret sig på i velfærdsstaten Danmark. På trods af rammerne for civilsamfundets virke kan man dog modsat sige, at netop civilsamfundet altid vil være der, uanfægtet af statens udstukne strukturelle vilkår samt information på baggrund af globale strømninger, kultur og historie. Styrken ved kritisk psykologisk teorianvendelse kan således anses som at befinde sig i argumentet om subjektets handlekraft. Herved påvirker og påvirkes subjektets, civilsamfundets og statens tilstedeværelse kontinuerligt, i et *dialektisk* forhold med indflydelse på hverdagslivets betingelser (Holzkamp, 1998; Jensen, 2014). Denne vekselvirkning var ligeledes hvad vi ønskede at udforske gennem fokusgruppeinterviewet. Gennem en observation af gruppedynamikken, var vi opmærksomme på om kvinderne lod sig påvirke af de andre i rummet samt den måde hvorpå fokusgruppeinterviewet blev faciliteret. Hertil italesatte kvinderne selv, at fokusgruppe debatten og de forskellige deltageres udsagn skabte et rum for refleksioner over deres handle, føle og tænke måde i relationer til abort, de ikke tidligere havde haft.

Vores overordnede analytiske tematisering på henholdsvis mikro-, meso- og makroniveau kan ligeledes stå til diskussion af fremkomne empiriske perspektiver. Igen med argument om hvorvidt det er muligt at adskille niveauerne der reelt må se sig som værende et produkt af et vekselvirkende forhold (Holzkamp, 1998; Jensen, 2014). Med reference til Brinkmanns (2013) kvalitative metodetilgang, ser vi dog relevansen i, at tilgå vores empiri ved en tematiserende “betragende”distance, for derved at kunne forholde os til implikationer for kvinders selvforståelse og selvbestemmelsesret samt strukturelle vilkår herfor (Brinkmann, 2013).

9. Konklusion

Med intention om udvikling af teori og praksis i relation til menneskers samfundsmæssige liv, har vi i nærværende projekt, ønsket at undersøge implikationsbetydninger af globale strømninger på abortområdet for danske kvinders selvforståelse og selvbestemmelsesret. Hertil blev det ligeledes interessant at se på hvilke praksisbetingelser der i Danmark er, for at støtte rådssøgende med pædagogisk psykologisk rådgivning.

For at indfange perspektiver, med praksisbetydning for subjekt såvels som civilsamfundets sociale sektor, anvendte vi kvalitativ udforskning af hverdagslivet som metode, med inspiration i tilgang af Brinkmann (2013). I mål om at udfolde betydningsdannelser, har vi anvendt kritisk psykologisk teori, hvor vi primært gennem 1. personspektiver har fremanalyseret betydningsdannelser, på henholdsvis mikro-, meso- og makroniveau gennem det udførte fokusgruppinterview og tre ekspertinterviews. I det følgende samles op på de empiriske fund, hvormed vi har kunne belyse projektets problemformulering.

9.1 Fund

Et væsentlig fund har vist sig at være, at fokusgruppedeltagerne anser, kvinders ret til at tage deres eget *standpunkt*, er en betingelse for *daglig livsførelse* i Danmark. Dog frembringes også pointen om, at dette kan være svært for nogle kvinder, hvorved nære relationelle forhold og interesseorganisationers bistand til at støtte med oplysning og rådgivning, bliver en vigtig brik i at værne om denne selvbestemmelsesret og ikke mindst selvforståelse.

Partneren synes i høj grad, at anses som værende en hverdagslivsbetingelse. Dette i så stor en udstrækning, at det kan ændre kvindens *standpunkt* i forhold til valget om at få foretaget en abort eller ej. Endvidere ses der, at spørgsmålet om abort i stort omfang at præget af samfundsnormer og tabuisering. Disse synes at trække tråde til det historiske ophav retten til den fri abort kommer fra. Dette tabu kan, udover at påvirke kvindens handlemuligheder, afholde hende fra at dele sine tanker og følelser på området, hvilket kan lede til at nogle kvinder, kan føle sig alene i den konfliktuelle situation valget om abort er.

Af fund der bevæger sig ud over det nære hverdagsliv og dets betingelser, rettede opmærksomheden sig mod strukturelle forhold. Omend vores ekspertrepræsentanter fra henholdsvis 'Mødrehjælpen' og 'Sex & Samfund' anså det institutionelle tilbud om seksualundervisning, som havende en global 'førerposition' (Bilag 5, s.7), anså fokusgruppen folkeskolens seksualundervisning, som en strukturel betingelse af mulig begrænsende karakter. Dette med en anskuelse af undervisningen, som værende en forældet måde at

anskue seksuallivet. Ydermere at undervisningen efter deres erfaringer netop ikke tilbød tilstrækkelig information og rådgivning omkring abort, og som således kunne give anledning til at fremstå som bidragende til skyld og skam. Samtidig efterspurgte de også en ny måde, hvorpå man kunneanskue en mere nuanceret tilgang.

Fokusgruppens kvinder forholdt sig til deres egen selvforståelse og selvbestemmelsesret, ved at sammenligne egne vilkår med øvrige globale samfundsvilkår. Refleksioner over globale strømningers indvirken i Danmark og antagelser af hvor værdipolitisk liberale danskerne egentlig forholder sig i relation til abort, blev med udtalelser fra ekspertrepræsentanter sat i lyset af historiske og kulturelle grundforskelle. I yderligere refleksioner over globale strømningers indvirken, italesatte kvinderne teknologien som en afgørende faktor. Af teknologiske implikationer var der for fokusgruppen særlig opmærksomhed på digitale mediers potentielle indvirken. Dette typisk via nyhedsmedier, kampagnemateriale og SoMe-kanaler, som de påpeger har betydning for tilbøjeligheden til at støde på disse globale strømninger. Hertil opstod en kritisk undren om hvorvidt det enkelte menneske havde mulighed for at omsætte og navigere i information med henholdsvis holdningsbaseret agendaer, i modsætning til materiale af relativt 'uvildig' informerende eller rådgivende karakter. Med begrundelse om at det for målgruppen af rådssøgende, anses som værende naturligt først at anvende digitale kilder som mulighed for information og handling, anerkender ekspertrepræsentanterne; 'Mødrehjælpen' og 'Sex & Samfund', betydningen af digitale virkemidler. Dette i mål om oplysning, men også mere handlingsorienterede tiltag som rådgivning.

Fokusgruppen anså globale strømninger som havende betydningsmæssige implikationer, dog for nogle mere frem for andre, hvorfor der for kvinderne opstod følelser af uretfærdighed. Dette i opmærksomhed på global ulighed for ytringsfrihed, men også med mere nære betragtninger der relaterede sig til den særligt sårbare situation som kvinder potentielt kan befinde sig i ved overvejelser om hvorvidt, hvordan og hvornår hun vil være mor. I erkendelse af globale strømningers større eller mindre omfang af indvirken på kvinders selvforståelse og selvbestemmelsesret, reflekterede fokusgruppen over at civilsamfundet uanset lovmæssige rettigheder har et kollektivt ansvar for at yde støtte. Netop med perspektiver for den enkelte kvindes navigationsmuligheder blev der, med betragtninger fra ekspertrepræsentater ligeledes sat fokus på de politiske betingelser der er for civilsamfundets interesseorganisationers virke. Dette i erkendelse af at levering af kvalitet i deres

socialpsykologisk virke, i et samfundsøkonomisk perspektiv, ser sig afhængig af midler, repræsenteret under statens finanslov. At forholde sig til kvinders selvforståelse og selvbestemmelsesret relateret til abortområdet må derfor nødvendigvis ses som en vekselvirkning mellem individuelle, relationelle, civilsamfundsmæssige og politiske implikationer.

Med nærværende projekts metodiske og teoretiske tilgang, har vi fået indsigt i udvalgte kvinders refleksioner om globale strømningers indvirken på subjektive betydningsdannelser. Med ekspertperspektiver har vi ydermere tilegnet os perspektiver for socialpsykologiske implikationer for subjekt såvel som civilsamfund, der relaterer sig til strukturelle praksisbetingelser for den pædagogiske psykologiske rådgivning. Således har vi med valgte teoretiske perspektiv, fået indsigt i 1. personspektiv som grundlag for udvikling af teori og praksis. Dette ved en almengørelse af centrale problemstillinger i kvindernes samfundsmæssige liv. Hermed har det været muligt for at opnå indsigt i de psykologiske fænomener som projektets problemformulering søger at belyse.

10. Perspektivering

Interesser i den sociale sektor er i konstant bevægelse og under tilvejebringelser af dette projekt, har Etisk råd, i kølvandet på de mange brydninger på det amerikanske og europæiske kontinent, i december 22, meddelt planer om at revurdere deres anbefalinger for abortgrænsen i Danmark. En rapport der ventes at offentliggøres i sommeren 2023 (Etisk råd.dk, u.å), hvorfor implikationer der relaterer sig til hvorvidt, hvordan og hvornår man vil være mor må anses som værende en højaktuel samfundsdebat.

Den sociale sektor er et område der ikke er tydeligt afgrænset (jf. kap. 3), men som forholder sig til udviklingen af menneskers samfundsmæssige liv. Med udforskning af betingelser for *livsførelse* i nærværende projekt, opstår ydermere perspektiver for det udviklingspotentiale der afstedkommer med vores empiris frembragte fund. Med ekspertrepræsentanters perspektiver for, at rådsøgende som det første afsøger digitale medier for handlingsmuligheder (Bilag 5, s. 2), i tillæg til betragtninger om, at subjektet generelt tillægges et for stort ansvar (Bilag 4, s.5), giver anledning til at dvæle ved mulighedsperspektiver for samfundets sektorielle overgange. Med samfundsborgeren i centrum opstår herved nysgerrig interesse, for mulige udforskning af det tværsektorielle samarbejde intresseorganisationer og sundhedssektoren imellem, med hvad det kunne afstedkomme af mulighedsbetingelser for borgeren.

Litteraturliste

- Amnesty International (2022). *Poland: Activist defending safe abortion risks jail*. Hentet 24. okt. 2022 fra <https://www.amnesty.org/en/documents/eur37/5380/2022/en/>
- Andersen, B. R. (2022). *Socialpolitik i Den Store Danske* på lex.dk. Hentet 7. december 2022 fra <https://denstoredanske.lex.dk/socialpolitik>
- Brinkmann, S. (2013). *Kvalitativ forskning i hverdagslivet*. 1. udgave. Hans Rietzels Forlag.
- Damgaard, B. (2016). Fokusgrupper I: C.J. Kristensen & M.A. Hussain, red. *Metoder i samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, s. 109-123.
- Dreier, O. (1999). Personal Trajectories of Participation across Contexts of Social Practice. *Outlines*, 1(5) s. 5-32.
- Danmarkshistorien.dk (2011). Aarhus universitet, Folketingsdebat vedrørende svangerskabsafbrydelse, Hentet d. 8. dec. 2022, fra <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/folketingsdebat-vedroerende-svangerskabsafbrydelse-1972>
- Danmarkshistorien.dk (2012). Aarhus universitet, Indførelse af seksualoplysning i folkeskolen, Hentet d. 8. dec. 2022, fra <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/indfoerelsen-af-seksualoplysning-i-folkeskolen-1970>
- Datta, N. (2021). Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality and Reproductive Health in Europe 2009 – 2018. Hentet d. 7. Sept. 2022 fra <https://www.epfweb.org/sites/default/files/2021-06/Tip%20of%20the%20Iceberg%20June%202021%20Final.pdf>
- Etisk råd (2023). Menneskeligt livs begyndelse og fosteranlægs etiske status - Et debatoplæg. Hentet d. 3 jan. 2023 fra [514631_indhold \(nationaltcenterforetik.dk\)](https://www.nationaltcenterforetik.dk/514631_indhold)
- Fridberg, T. (2002). Socialforskningsinstituttet. *Socialpolitik – indsats og virkninger*, Hentet d. 7. dec. 2022 fra <https://www.vive.dk/media/pure/5742/322287>
- Frivilligrådet.dk (u. å.). Om Frivilligrådet. Hentet d. 20. sep. 2022 fra [Om rådet \(frivilligraadet.dk\)](https://www.frivilligraadet.dk)
- GDPR (u. å.). *Databeskyttelsesforordningen*. Hentet d. 24. okt. 2022 fra <https://gdpr.dk/databeskyttelsesforordningen/>

- Gøtttske, M. (2021, 6. september). Konservative religiøse grupper med store pengekasser sætter abortrettigheder under pres i Europa. *Dagbladet Information*, Udland. Hentet 7. sept. 2022 fra <https://www.information.dk/udland/2021/09/konservative-religioese-grupper-store-pengekasser-saetter-abortrettigheder-pres-europa?fbclid=IwAR1TptKe6eoZuWuRDjtLFOwVxJxceGOrSFjaZYif3rlSGUamChg6n9TEsW4>
- Hoffmann, K. (2022, 13. Januar). Fisters fight "Hey! Jeg har også ret til at være her!". *rettentilliv.dk*. Hentet d. 19. sept. 2022 fra <https://rettentilliv.dk/fisters-fight/>
- Holzkamp, K. (1998). Daglig livsførelse som subjektvidenskabeligt grundkoncept. *Nordiske Udkast*, 26 s 3-31.
- Jakobsen, M. R. (2018). *Fokusgrupper for begyndere: En praktisk håndbog*. 2. udgave. Frydenlund
- Jensen, L. B. (2021, 1. september). Fra i dag træder USA's strengeste abortlov i kraft. *Dr.dk/nyheder/udland*. Hentet d. 4. oktober 2022 fra <https://www.dr.dk/nyheder/udland/fra-i-dag-traeder-usas-strengeste-abortlov-i-kraft>
- Jensen, L. M (2014). *Kritisk Psykologi I: S. Køppe & J. Dammeyer*, red. *Personlighedspsykologi En grundbog om personlighed og subjektivitet*. 1. udgave. Hans Reitzels forlag
- Johansen, T. S. (2020, 24. september). Støtte til fri abort falder i europæiske lande. *Kristeligt Dagblad*. Hentet d. 28. sept. 2022 fra https://www.kristeligt-dagblad.dk/udland/stoette-til-fri-abort-falder-i-europaeiske-lande?fbclid=IwAR3zu2F0a-VxE-W1TeLKcmusdpqp8B2N4txnj5Mr8sGHaA15j_QIPeJRzIE
- Kristensen, J. C. (2016). Shadowing - Observationer af enkeltpersoners praksis I: C.J. Kristensen & M.A. Hussain, red. *Metoder i samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, s. 109-123.
- Kristensen, C.J. (2019). Forskningsetik i samfundsvidenskaberne. I: C.J. Kristensen & M.A. Hussain, (red.) *Metoder i samfundsvidenskaberne* (2.udg., s. 77-96). Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Kristiansen, S. (2017). Fortolkning, forforståelse og den hermeneutiske cirkel I: M. Järvinen & N. Mik-Meyer, red. *Kvalitativ analyse. Syv traditioner*. København: Hans Reitzels Forlag, s. 153-172.

- Kristensen, J. C. & Hussain, M. A. (2016). Samfundsvidenskabelige metoder, hvad er det? I: C.J. Kristensen & M.A. Hussain, red. *Metoder i samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, s. 13- 24.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Interview. Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. 3. udgave. København: Hans Reitzels Forlag.
- Mødrehjælpen (u.å.a.). *Abort eller ej? Få uvildig rådgivning abortrådgivning i Holdepunktet?* Hentet d. 19. sep. 2022 fra [Abort eller ej? Tal med en uvildig rådgiver - Holdepunkt \(moedrehjaelpen.dk\)](https://moedrehjaelpen.dk)
- Mødrehjælpen (u.å.b.). Mødrehjælpens historie. Hentet d. 19. sep. 2022 fra <https://moedrehjaelpen.dk/forside/om-moedrehjaelpen/historie>
- Nielsen, C. B. (2022, 25. maj). Juraprofessor: Derfor ville balladen om abort-dom i USA aldrig finde sted i Danmark. *Advokatsamfundet*. Hentet d. 20. okt. 2022 fra <https://www.advokatsamfundet.dk/nyheder-medier/nyheder/2022/juraprofessor-derfor-ville-balladen-om-abort-dom-i-usa-aldrig-finde-sted-i-danmark/>
- P3 x DRTV (2020, 27. januar). jeg har fået en abort | Hvad tænker du om mig? [Youtube] Hentet d. 24. okt. 2022 fra <https://www.youtube.com/watch?v=pcNVbLOXMUw&t=18s>
- Poulsen, B. (2016). Semistrukturerede interviews. I: C.J. Kristensen & M.A. Hussain, red. *Metoder i samfundsvidenskaberne*. Frederiksberg: Samfundslitteratur, s. 75-94.
- Retsinformation.dk (u.å.). Bekendtgørelse af lov om svangerskabsafbrydelse. *Retsinformation*. Hentet d. 28. okt. 2022 fra <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2002/762>
- Rettentilliv.dk (u.å.). Om os. *Rettentilliv.dk*. Hentet d. 20. sep. 2022 fra <https://rettentilliv.dk/hvem-er-vi/>
- Ritzau (2022). Det Etske Råd vil se på om dansk abortgrænse bør ændres. *Tv2.dk/nyheder*. Hentet d. 8. dec. 2022 fra <https://nyheder.tv2.dk/samfund/2022-12-11-det-etiske-rad-vil-se-pa-om-dansk-abortgraense-bor-aendres>
- Rådgivningsdanmark.dk (u.å.). Akkreditering. Hentet d. 20. sep. 2022 <https://raadgivningsdanmark.dk/akkreditering/>
- Samson, J. (2018). Globalisering. *Faktalink.dk*. Hentet d. 20. sep. 2022 fra <https://faktalink.dk/globalisering>
- Schraube, E. (2017). Teori gør forskellen: Analytiske strategier i kritisk psykologi. I: *Nordiske Udkast*, Nr. 2., s. 24-39

- Sex & Samfund (u.å.a). *Kampen for fri abort er ikke slut*. Hentet d. 6. dec. 2022 fra <https://sexogsamfund.dk/maerkesager/kampen-fri-abort-er-ikke-slut>
- Sex & Samfund (u.å.b). Støtte før og efter abort. Hentet d. 6. dec. 2022 fra <https://sexogsamfund.dk/krop-sex/viden-om-abort/stoette-foer-efter-abort>
- Sex & Samfund (u.å.c). *Om os*. Hentet d. 6. dec. 2022 fra <https://sexogsamfund.dk/om-os>
- Sørensen, A. (2017). Fri abort,1973-. *Danmarkshistorien.dk, Aarhus universitet*, Hentet d. 8. dec. 2022 fra <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/fri-abort>
- Trolle, J. S. (2022). Anti-abort-kampagne med 'fosteret Fister' får hård kritik: 'Usmageligt og misvisende'. *Dr.dk/nyheder/indland*. Hentet d. 20. okt. 2022 fra <https://www.dr.dk/nyheder/indland/anti-abort-kampagne-med-fosteret-fister-faar-haard-kritik-usmageligt-og-misvisende>

Bilagsfortegnelse

Bilag 1. Interviewguide

- Bilag 1.a. Fokusgruppe
- Bilag 1.b Mødrehjælpen
- Bilag 1.c Sex & Samfund
- Bilag 1.d Frivilligrådet

Bilag 2. Observationsguide

Bilag 3. Transskription af Fokusgruppeinterview

Bilag 4. Transskription af interview med Formand fra Frivilligrådet

Bilag 5. Transskription af interview med National Rådgivningschef i Mødrehjælpen

Bilag 6. Transskription af interview med Chef for rådgivning i Sex & Samfund

Bilag 7. Bæredygtig finansieringsmodel for fremtidens civilsamfund

Bilag 8. Informationsbrev til fokusgruppedeltager

Bilag 9. Samtykke til behandling af personoplysning

Bilag 10. Udfoldelse af præsenterede overskrifter

Bilag 11 Debriefing til fokusgruppe deltagerne